

EU-landbouwwitgaven bij verschillende toetredingsscenario's

Dr.ir. H.J. Silvis
Drs. C.W.J. van Rijswijk
A.J. de Kleijn

Projectcode 62476

Rapport 6.01.01

Februari 2001

LEI, Den Haag

Het LEI beweegt zich op een breed terrein van onderzoek dat in diverse domeinen kan worden opgedeeld. Dit rapport valt binnen het domein:

- Wettelijke en dienstverlenende taken
- Bedrijfsontwikkeling en concurrentiepositie
- Natuurlijke hulpbronnen en milieu
- Ruimte en Economie
- Ketens
- Beleid
- Gamma, instituties, mens en beleving
- Modellen en Data

EU-landbouwwitgaven bij verschillende toetredingsscenario's
Silvis, H.J., C.W.J. van Rijswijk en A.J. de Kleijn
Den Haag, LEI, 2001
Rapport 6.01.01; ISBN 90-5242-641-4; Prijs f 34,- (inclusief 6% BTW)
82 p., fig., tab., bijl.

Landbouw is een gevoelig hoofdstuk in de toetredingsonderhandelingen tussen de Europese Unie en de kandidaatlidstaten. Daarbij gaat het vooral om de behandeling van de directe toeslagen. Op de achtergrond zijn mogelijke hervormingen van het markt- en prijsbeleid voor de uitgebreide EU aan de orde. In deze studie worden de gevolgen voor de EU-begroting geraamd van een aantal toetredings- en hervormingsvarianten. Voor de doorrekening van de onderscheiden scenario's is een rekenmodel gebouwd. Geconcludeerd wordt dat de eventuele verlening van directe toeslagen aan de nieuwe lidstaten aanzienlijke gevolgen heeft voor de EU-begroting. Een denkbare optie om deze gevolgen binnen de landbouwbegroting op te vangen, is een geleidelijke reductie van de bestaande toeslagen.

Bestellingen:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: publicatie@lei.wag-ur.nl

Informatie:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: informatie@lei.wag-ur.nl

© LEI, 2000

Vermenigvuldiging of overname van gegevens:

- toegestaan mits met duidelijke bronvermelding
- niet toegestaan

Op al onze onderzoeksopdrachten zijn de Algemene Voorwaarden van de Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO-NL) van toepassing. Deze zijn gedeponeerd bij de Kamer van Koophandel Midden-Gelderland te Arnhem.

Inhoud

	Blz.
Woord vooraf	7
Samenvatting	9
1. Inleiding	13
1.1 Doel van de studie	13
1.2 Methode van onderzoek	14
1.3 Opbouw van het verslag	14
2. De weg naar toetreding	15
2.1 Algemeen	15
2.2 Landbouwthema's in de toetredingsonderhandelingen	16
2.3 Landbouwafspraken in WTO-verbandp	18
3. Landbouw in de KLS: situatie en vooruitblik	23
3.1 Economische betekenis van de landbouw	23
3.2 Granen, oliezaden en eiwitgewassen	24
3.3 Vlees	27
3.4 Zuivel	29
3.5 Overige producten	31
4. Toetredingsscenario's en basisveronderstellingen	34
4.1 Toetredingsscenario's	34
4.2 Basisveronderstellingen	36
5. EU-landbouwwitgaven bij verschillende toetredingsscenario's	38
5.1 Totale uitgaven	38
5.2 Uitgaven per kandidaatlidstaat	40
5.3 Uitgaven per product	41
5.4 Gevoeligheid voor uitgangspunten	43
5.5 Vergelijking met andere studies	46
5.6 Conclusies	47

	Blz.
Literatuur	49
Bijlagen	
1 Rekenmodel	51
2 EU-landbouwuitgaven in de KLS	58
3 Gevoeligheid van de uitgaven voor de uitgangspunten	72
4 EU-landbouwuitgaven in de EU-15	77

Woord vooraf

Voor het functioneren van de gemeenschappelijke Europese markt in agrarische producten is het EU-landbouwbeleid een noodzakelijke voorwaarde. Dit beleid is dan ook niet alleen van betekenis voor de agrarische deelsectoren die direct door het beleid worden ondersteund. Hoewel het landbouwbeleid al enige keren is hervormd, zullen verdere aanpassingen volgen. Zonder het belang van interne factoren te willen bagatelliseren, zijn de redenen daarvoor de liberalisering van de internationale agrarische handel in het kader van de WTO, de voorgenomen uitbreiding van de EU en de begrenzing van de EU-landbouwuitgaven. Het heeft geen betoog dat deze ontwikkelingen met elkaar samenhangen.

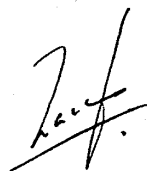
Dit onderzoek gaat over de relatie tussen de uitbreiding van de EU met twaalf kandidaatlidstaten en de ontwikkeling van de EU-landbouwuitgaven. Het onderzoek bouwt voort op eerder LEI-onderzoek naar de gevolgen voor de landbouwuitgaven van een volledige integratie van toetredingskandidaten uit Midden- en Oost-Europa. De EU gaat ervan uit dat een bepaalde categorie inkomstenstoelagen alleen zal gelden voor de huidige lidstaten. In de toetredingsonderhandelingen zullen de kandidaten en de Commissie mogelijk echter overgangperiodes voorstellen, waarin de inkomenssteun toch geleidelijk wordt ingefaseerd. De waarde van dit onderzoek is dat voor de varianten die in de toetredingsonderhandelingen worden besproken direct de begrotingsgevolgen voor de EU inzichtelijk zijn gemaakt.

De opdracht voor dit onderzoek is gezamenlijk verstrekt door het Ministerie van Financiën en het Ministerie van LNV. De informatie zal worden benut in het onlangs gestarte Interdepartementale Beleidsonderzoek (IBO) over de financiering van het gemeenschappelijk landbouwbeleid. Het IBO zal aanbevelingen doen voor de Nederlandse opstelling in de EU-besluitvorming over de uitbreiding van de EU.

Het onderhavige onderzoek is uitgevoerd door mevrouw drs. C.W.J. van Rijswick en de heer A.J. de Kleijn, onder leiding van dr. ir. H.J. Silvis (sectie Landbouwbeleid). Zij zijn drs. S. van Berkum erkentelijk voor zijn adviezen in de beginfase van het project.

Namens de opdrachtgevers is het onderzoek begeleid door drs. O.F.H.C. Heukers, drs. J.W.M. Gerritsen en drs. M.C.J. Jehee (MinFin) en door drs. H.F. Massink en ir. J. Schotanus (LNV). Voor de constructieve kritiek op de tussenrapportages en voor de goede sfeer waarin de besprekingen hebben plaatsgevonden, is de begeleidingscommissie veel dank verschuldigd.

De directeur,

Prof.dr.ir. L.C. Zachariasse

Samenvatting

Doel en opzet van het onderzoek

De Europese Commissie onderhandelt met twaalf kandidaatlidstaten (KLS) over toetreding tot de EU. Een gevoelig thema in dit verband wordt gevormd door het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB). Het gaat daarbij vooral om de behandeling van de directe inkomstenstoelagen (hectaretoelagen en dierpremies) in de KLS. Op de achtergrond zijn mogelijke hervormingen van het markt- en prijsbeleid voor de uitgebreide EU aan de orde. Voor de Europese Raad en Europese Commissie geldt als uitgangspunt dat deze inkomstenstoelagen in de nieuwe lidstaten niet worden toegepast; daarentegen willen de KLS een volledige integratie in het GLB, dus met toelagen. De financiële consequenties van de toetreding verdienen serieuze aandacht, omdat het EU-landbouwbeleid een substantieel deel van de totale EU-begroting voor zijn rekening neemt. In deze studie worden de gevolgen voor de begroting geraamd van een aantal toetredings- en hervormingsvarianten. Voor de doorrekening van de onderscheiden scenario's is een rekenmodel gebouwd.

Stand van zaken bij de toetreding

In december 2000 heeft de Europese top in Nice vastgesteld dat de KLS aanzienlijke vorderingen hebben gemaakt om tot de EU te kunnen toetreden. Voor de komende twee jaar is een tijdpad van de verdere onderhandelingen opgemaakt. De kwestie van de directe toelagen wordt bewaard voor de eindfase van de onderhandelingen. Bij de screening van de KLS heeft de Commissie over de landbouw vastgesteld dat er nog veel moet gebeuren op het gebied van de structuur van de sector. Van de kandidaatlidstaten lijkt Roemenië het verst verwijderd van toetreding. Maar ook voor Polen, dat wellicht tot de eerste groep van toetreders zal behoren, wordt de noodzaak tot verdere hervorming groot geacht. Een bijzonder aspect van de uitbreiding van de EU is de naleving van landbouwafspraken in WTO-verband. Voor granen, melkpoeder, overige zuivel en varkensvlees is het berekende exportoverschot groter dan het in WTO-verband afgesproken maximum van het gesubsidieerde exportvolume. En voor wat betreft de uitgaven voor exportsteun dreigen op termijn bij suiker, melkpoeder, overige zuivel en varkensvlees overschrijdingen van de afgesproken WTO-maxima. Aan beleidsaanpassingen zal de EU dan niet kunnen ontkomen.

Agrarische sector in de kandidaatlidstaten

De agrarische sector is voor de KLS van grote economische betekenis. In de Midden- en Oost-Europese landen ligt het aandeel van de landbouw in het bruto binnenlands product (BBP) en de werkgelegenheid hoger dan gemiddeld in de EU-15. Behalve Bulgarije en Hongarije zijn de KLS netto-importeur van agrarische producten. De EU is de belangrijkste handelspartner. De akkerbouw-, zuivel- en vleessectoren zijn in de KLS relatief belangrijk. Polen is van vrijwel alle producten de belangrijkste producent. Daarbij gaat het om granen, zuivel, aardappelen, suikerbieten, rundvlees en varkensvlees. Roemenië produceert eveneens relatief veel graan, maar ook oliezaden, melk, groenten en fruit. Hongarije is een betrekkelijk belangrijke pluimveevlees-, oliezaden-, graan- en groenten- en fruitproducent (onder andere wijnbouw). Sinds 1989 is vooral de dierlijke productie in de KLS scherp gedaald. De meeste KLS missen een gezonde structuur van de landbouw, de agrarische productiviteit is relatief laag. De voedingsmiddelenindustrie kampt met overcapaciteit en heeft dringend behoefte aan modernisering, mede om aan de EU-normen te kunnen voldoen.

Toetredingsscenario's

De basislijn in deze studie is dat de nieuwe lidstaten bij toetreding het gehele GLB overnemen, maar zonder de directe toeslagen. Hiertegenover wordt een viertal scenario's onderscheiden. Deze scenario's hebben enerzijds betrekking hebben op de wijze waarop de eventuele introductie van toeslagen zou kunnen plaatsvinden. Anderzijds wordt rekening gehouden met mogelijke hervormingen van het GLB die voor de uitgebreide EU zullen gelden. In het eerste scenario vindt vanaf het begin van de toetreding in 2004 een volledige toekenning van directe toeslagen plaats, en wel volgens de afspraken die ook voor de EU-15 gelden. Dit betekent voor graan en rundvlees volledige toeslagen vanaf 2004 en voor zuivel vanaf 2005. In het tweede scenario worden de toeslagen ingefaseerd: in het eerste jaar (2004) 20%, tweede jaar 40%, derde jaar 60%, vierde jaar 80%, vijfde en volgende jaren 100%. Het derde scenario behelst voor de gehele EU vanaf 2007 een jaarlijkse reductie van directe toeslagen met 10% ten opzichte van het voorgaande jaar. Het vierde scenario beschrijft een hervorming van het suiker- en zuivelbeleid vanaf 2003 en een verdere hervorming vanaf 2007, die hetzelfde verloopt als de eerste hervormingsronde (15%-prijsverlaging in drie stappen, waarvoor producenten gedeeltelijk gecompenseerd worden met directe toeslagen). De vier scenario's zijn bedoeld om inzicht te bieden in de effecten van denkbare opties.

EU-landbouwwuitgaven bij de scenario's

In de financiële perspectieven van de EU voor de periode 2000-2006 is voor additionele landbouwwuitgaven bij toetreding van (zes) nieuwe lidstaten een bedrag opgenomen van 1,6 miljard euro in 2002, oplopend naar 3,4 miljard euro in 2006. De toename houdt verband met een ge-

leidelijke ingroei van de plattelandssteun. De in deze studie berekende uitgaven voor de basislijn volgen hetzelfde patroon, maar liggen op een hoger niveau. Dit laatste is met name het gevolg van de technische veronderstelling dat niet 6 maar alle 12 KLS in het eerste jaar zullen toetreden.

Belangrijker is de conclusie van de berekeningen dat de eventuele verlening van directe toeslagen aan de nieuwe lidstaten aanzienlijke gevolgen heeft voor de EU-begroting. In het eerste scenario, met 100%-toekenning van directe toeslagen, stijgen de EU-landbouwuitgaven voor de 12 KLS naar een niveau dat in 2010 circa 7,5 miljard euro hoger ligt dan de uitgaven volgens de basislijn. Vier landen, Polen, Roemenië, Hongarije en Tsjechië, zijn bepalend voor 80% van de berekende EU-landbouwuitgaven in de KLS. Het toetredingstijdstip van deze landen is dan ook van groot belang voor de hoogte van landbouwuitgaven in een bepaald jaar. Meer dan de helft van de uitgaven voor de belangrijkste producten (graan, oliezaden, eiwitgewassen, suiker, zuivel en rundvlees) komt voor rekening van graan. Reductie van toeslagen heeft de grootste absolute gevolgen voor landen met een fors aandeel in deze sector: Polen in de KLS, en Frankrijk en Spanje in de EU-15. In relatieve zin is het effect in de EU-15 het grootst voor het Verenigd Koninkrijk. De omvang van directe toeslagen is allesbepalend voor de hoogte van de totale landbouwuitgaven.

Wijziging van de referentieperiode (van productie) waarop toeslagen gebaseerd zijn, kan tot grote verschuivingen in de EU-landbouwuitgaven leiden. Voor de KLS resulteert het jaar 1989, met een relatief hoge plantaardige en dierlijke productie, van alle jaren sinds de transitie in de hoogst mogelijke uitkomst: jaarlijks ongeveer 3,5 miljard euro extra. Een referentiejaar in de eerste helft van de jaren negentig mondt voor de plantaardige productie uit in de laagst mogelijke uitkomsten, terwijl voor de dierlijke productie de meest recente jaren leiden tot de laagste uitgaven.

De uitgaven die samenhangen met exportoverschotten zijn het hoogst in Tsjechië, Litouwen (zuivelexport) en Hongarije (graanexport). De directe invloed van wereldmarktprijzen op de EU-landbouwuitgaven is beperkt, omdat het merendeel van de landbouwuitgaven bestaat uit vaste directe toeslagen. Extra hervormingen in de zuivel- en suikersector leiden tot een toename van het belang van de zuivelsector in de totale landbouwuitgaven. Dit heeft (in relatieve zin) vooral gevolgen voor de landen waarin de zuivelsector van grote betekenis is: Polen, Tsjechië en Litouwen in de KLS en de Beneluxlanden in de EU-15.

1 Inleiding

1.1 Doel van de studie

De Europese Unie staat aan de vooravond van een grote uitbreiding. Hierover zijn onderhandelingen gaande tussen de Europese Commissie en twaalf kandidaatlidstaten (KLS): Cyprus, Malta en tien landen uit Midden- en Oost-Europa. Met de dertiende kandidaatlidstaat, Turkije, zijn de onderhandelingen nog niet geopend.

Landbouwvraagstukken vormen een belangrijk onderdeel van de onderhandelingsagenda. Daarbij spitst de discussie zich toe op de overname van de fytosanitaire en veterinaire wet- en regelgeving en op de modaliteiten van het landbouwmarkt- en prijsbeleid. Een gevoelig thema in dit verband is de behandeling van de directe inkomenstoelagen (hectaretoelagen en dierpremies).

Het financiële kader voor de EU dat in maart 1999 in Berlijn is vastgelegd, houdt expliciet rekening met de toetreding van zes KLS in de periode 2002-2006. Voor het laatste jaar van deze periode is een extra bedrag aan landbouwuitgaven begroot van 3,4 miljard euro. Dit is bestemd voor het prijsbeleid (marktuutgaven) en plattelandsbeleid; niet inbegrepen zijn de hectaretoelagen en dierpremies. Als uitgangspunt is namelijk gekozen dat deze laatste in de nieuwe lidstaten niet worden toegepast. Het argument voor dit uitgangspunt is dat de betreffende toelagen een gedeeltelijke compensatie zijn voor prijsverlagingen die hebben plaatsgevonden in de EU-15, maar niet in de toetredende landen. De nieuwe lidstaten zullen in veel gevallen juist te maken krijgen met prijsverhogingen bij toetreding tot de Unie. Tegen het gekozen uitgangspunt zijn bezwaren aangevoerd. Zo zou het op grond van gelijkheid en eerlijke concurrentie binnen de uitgebreide EU moreel moeilijk houdbaar zijn om het merendeel van het Europese landbouwbudget te besteden aan relatief rijke boeren van de EU-15 en de 'arme' boeren van de nieuwe lidstaten uit te sluiten van de betreffende premies.

De financiële consequenties van een eventuele toepassing van de directe toelagen in de nieuwe lidstaten verdienen serieuze aandacht, te meer omdat het EU-landbouwbeleid een substantieel deel van de totale EU-begroting voor zijn rekening neemt. Behalve verstrekking van de toelagen zoals die in Berlijn voor de EU-15 zijn afgesproken, kunnen verschillende wegen worden bewandeld. Zo kunnen de toelagen gedeeltelijk worden toegekend of ingefaseerd. Aan de andere kant is het mede vanwege budgettaire overwegingen denkbaar om de toelagen in de uitgebreide EU te verlagen. In deze studie worden de gevolgen voor de begroting geraamd van een aantal van deze toetredingsvarianten, waarbij de uitgaven worden uitgesplitst naar land, periode en productgroep.

1.2 Methode van onderzoek

Voor de doorrekening van de onderscheiden scenario's is een rekenmodel gebouwd. Hiermee kunnen op een eenvoudige en snelle manier de financiële consequenties worden berekend van variaties in referentieperiodes en -niveaus en infasering van inkomenstoelagen, moment van toetreding en samenstelling toetreders. Het rekenmodel bestaat uit een aantal onderdelen. De directe toeslagen zijn geraamd door vermenigvuldiging van de relevante hoeveelheden en de bijbehorende premies. De overige uitgaven van het EU-markt- en prijsbeleid zijn geraamd aan de hand van door de Commissie gepubliceerde prognoses van productieoverschotten in de KLS. De berekeningen zijn gemaakt voor de belangrijkste productgroepen, waarna een totaalbedrag is geschat met behulp van een ophogingsfactor. Een aparte categorie landbouwuitgaven betreft het plattelandsbeleid. Hiervoor wordt in de praktijk per jaar een vast bedrag bepaald, dat versleuteld wordt. Bij de raming van deze uitgaven in de nieuwe lidstaten is in deze studie een relatie verondersteld tussen het uitgavenniveau en de oppervlakte cultuurgrond. De genoemde onderdelen bepalen samen het totale effect op de EU-landbouwuitgaven. In bijlage 1 wordt het rekenmodel nader toegelicht.

1.3 Opbouw van het verslag

In het volgende hoofdstuk wordt de voortgang van de onderhandelingen over toetreding van de KLS tot de EU geschetst. Ook wordt ingegaan op de WTO (World Trade Organisation)-aspecten van de uitbreiding. Vervolgens wordt in hoofdstuk 3 de landbouweconomische situatie in de KLS beschouwd. Hierbij wordt de nadruk gelegd op de producten die gepaard gaan met hoge EU-landbouwuitgaven. In hoofdstuk 4 worden de uitgangspunten en veronderstellingen die ten grondslag liggen aan de onderscheiden scenario's beschreven. Aansluitend volgt in hoofdstuk 5 een presentatie van de begrotingsgevolgen van deze scenario's. Daarbij wordt een indicatie gegeven van de gevoeligheid van de uitgaven voor variaties in bepaalde veronderstellingen. Ook worden de uitkomsten vergeleken met resultaten van andere studies.

2 De weg naar toetreding

2.1 Algemeen

Over de toetredingscriteria werden de EU-lidstaten het eens in 1993, tijdens de Europese top in Kopenhagen. Daarna was het niet langer de vraag óf de kandidaatlidstaten lid zouden worden van de Unie, maar wanneer. Mede ter voorbereiding op de toetreding presenteerde de Europese Commissie in juli 1997 de zogenaamde 'Agenda 2000', waaronder een toekomstschets van de Unie en een evaluatie van de situatie in de kandidaatlidstaten. Deze evaluaties hebben de Commissie aanvankelijk doen aannemen dat een eerste toetredingsgolf met Polen, Hongarije, Tsjechië, Estland, Slovenië en Cyprus vanaf 2002 zou kunnen plaatsvinden. Hierop zijn in maart 1998 officieel de toetredingsonderhandelingen met deze landen geopend. Toetreding van Roemenië, Bulgarije, Slowakije, Litouwen, Letland en Malta zou na 2006 volgen.

Kader 2.1 Pre-toetredingssteun aan de kandidaatlidstaten uit Midden- en Oost-Europa

Er zijn drie hoofdinstrumenten voor pre-toetredingssteun aan de tien kandidaatlidstaten uit Midden- en Oost-Europa.

- PHARE

Dit is het belangrijkste kanaal voor financiële en technische hulp aan de MOE-landen. De steun is gericht op de overname van het 'acquis communautaire'. Dit betekent investeringssteun en opbouw van instituties (bijvoorbeeld training van ambtenaren, milieuinspecteurs, statistici, rechters enzovoorts). Voor het programma is een budget beschikbaar van 1.560 miljoen euro per jaar (in prijzen van 1999) tussen 2000 en 2006. Hiervan is Polen met een aandeel van circa 37% de grootste ontvanger, gevolgd door Roemenië en Bulgarije.

- ISPA

Met het 'Instrument for Structural Policies for Pre-Accession' worden voornamelijk grote milieu- en infrastructuurprojecten gefinancierd. ISPA heeft een budget van 1.040 miljoen euro per jaar. Minimaal de helft van dit bedrag zal voor rekening komen van projecten in Polen en Roemenië.

- SAPARD

Met het 'Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development' wordt pre-toetredingssteun verleend ten behoeve van de agrarische sector en plattelandsontwikkeling. Het jaarlijkse budget van 520 miljoen euro zal vooral ingezet worden om de overname van het acquis communautaire op agrarisch gebied te bespoedigen. Er worden vooral projecten gesteund die de modernisering van de landbouw en de voedingsindustrie bevorderen of bijdragen aan rurale ontwikkeling. De Europese Commissie verwacht dat ongeveer een derde van het bedrag zal worden gependend aan projecten in Polen en bijna 30% in Roemenië.

Bron: EC, 2000a.

In oktober 1999 presenteerde de Europese Commissie een tweede rapport over de voortgang van de landen op de weg naar toetreding tot de EU. Mede op basis daarvan besloot de Europese Raad van Helsinki in december 1999 om het aantal onderhandelingspartners uit te breiden met de overige kandidaatlidstaten. Daarnaast werd aan Turkije officieel de status van kandidaatlidstaat verleend. Alle tien kandidaatlidstaten uit Midden- en Oost-Europa ontvangen vanaf 2000 pre-toetredingssteun (zie kader 2.1). Voor Cyprus, Malta en Turkije zijn specifieke instrumenten en fondsen beschikbaar. De onderhandelingen vinden plaats in bilaterale toetredingsconferenties op basis van de hoofdstukken die de terreinen van het 'acquis communautaire' bestrijken; landbouw is een van de hoofdstukken.

In december 2000 heeft de Europese top in Nice vastgesteld dat er aanzienlijke vorderingen zijn gemaakt. De top heeft het differentiatiebeginsel onderschreven dat recht wil doen aan de eigen merites van elke kandidaatlidstaat. Voor de komende twee jaar is een tijdpad van de verdere onderhandelingen opgemaakt. De Europese Raad is van mening dat de Unie in staat zal zijn om vanaf eind 2002 de nieuwe lidstaten op te nemen die gereed zijn. De kandidaatlidstaten worden verzocht de nodige hervormingen voort te zetten en te versnellen, vooral wat betreft de versterking van hun bestuurlijke capaciteit.

2.2 Landbouwthema's in de toetredingsonderhandelingen

De belangrijkste landbouwthema's in de toetredingsonderhandelingen betreffen fytosanitaire en veterinaire aangelegenheden, de omvang van de productiequota en de toekenning van directe toeslagen. Op de achtergrond spelen de huidige en toekomstige verplichtingen in WTO-verband een belangrijke rol (zie paragraaf 2.3). Volgens het in Nice goedgekeurde tijdpad van de onderhandelingen zullen de landbouwonderhandelingen vooral in de tweede helft van 2001 en de eerste helft van 2002 plaatsvinden. De kwestie van de directe toeslagen wordt echter bewaard voor de eindfase van de onderhandelingen.

Wensen van kandidaatlidstaten

De zes KLS waarmee de toetredingsonderhandelingen in 1998 werden geopend, hebben hun wensen in 1999 via 'position papers' aan de Europese Commissie bekend gemaakt. Voor het overnemen van de EU-wet- en regelgeving menen deze landen op bepaalde punten nog een zekere overgangstermijn nodig te hebben na de toetreding. Tegelijkertijd gaan ze er in het algemeen van uit dat er bij toetreding volledige integratie in het GLB zal plaatsvinden. Dit betekent dat ze op dezelfde steunmaatregelen aanspraak willen maken als de huidige EU-lidstaten, inclusief de hectaretoeslagen en dierpremies. Polen meent zelfs dat directe betalingen essentieel zijn voor de (economische) leefbaarheid van het Poolse platteland en dat er eventueel ook andere producten dan de huidige in aanmerking zouden moeten komen voor directe toeslagen. Eventuele prijsverschillen tussen Polen en de EU vormen volgens de Poolse onder-

handelaars geen belemmering voor de effectuering van het GLB. Hongarije is van mening dat het recht heeft op directe toeslagen op grond van het 'non-discriminatiebeginsel' van de EU. Het vaststellen van productiequota vormt een ander punt van discussie. Evenals Slovenië is Polen van mening dat productiequota niet vastgesteld moeten worden op basis van de huidige productie, maar op basis van de 'productiepotentie'. De toetredingskandidaten hebben daarnaast nog ieder hun eigen specifieke wensen op het gebied van landbouwondersteuning.

Voortgang bij de voorbereiding

Parallel met de onderhandelingen loopt het 'screeningproces' waarin door de Europese Commissie wordt nagegaan in hoeverre de KLS in staat zijn het acquis van de EU over te nemen en kunnen voldoen aan de politieke en economische criteria die de Raad heeft gesteld. De resultaten van de screening worden weergegeven in voortgangsrapportages, waarvan de meest recente in november 2000 zijn gepubliceerd (EC, 2000b).

Over landbouw concludeert de Commissie dat er nog veel moet gebeuren op het gebied van de structuur (bedrijfsomvang, verwerkende industrie, verkoopkanalen, grondmarkt). Wat betreft veterinaire en fytosanitaire maatregelen, evenals de voedselveiligheid, zullen volgens de Commissie eveneens aanzienlijke inspanningen nodig zijn om het acquis van de EU over te kunnen nemen. Van de 12 kandidaatlidstaten lijkt Roemenië het verst verwijderd van toetreding. Maar ook voor Polen, dat anders dan Roemenië tot de eerste groep van toetreders zou kunnen behoren, wordt de noodzaak tot verdere hervorming groot geacht. De Commissie is daarentegen optimistisch gestemd over Slovenië. Over de aanpassingen in de wetgeving die in Tsjechië en Bulgarije worden doorgevoerd ter bespoediging van het toetredingsproces oordeelt de Commissie eveneens redelijk positief. In de overige kandidaatlidstaten gaan de vorderingen om integratie in de EU-landbouw mogelijk te maken volgens de Commissie nog te langzaam.

Handelsovereenkomsten

De EU onderhandelt met de kandidaatlidstaten niet alleen over de voorwaarden voor toetreding maar ook over bilaterale handelsovereenkomsten. Deze zijn een voorbereiding op de toekomstige gemeenschappelijke markt. Onlangs zijn met alle kandidaatlidstaten zogenaamde 'dubbel nul' akkoorden gesloten. Polen was in september 2000 de laatste kandidaatlidstaat waarmee na moeizame onderhandelingen een dergelijke overeenkomst werd overeengekomen. De 'dubbel nul' akkoorden bevatten drie soorten bilaterale afspraken:

- van de zogenaamde niet-gevoelige producten worden zowel in de EU als in de kandidaatlidstaat alle invoertarieven en quotaresticties afgeschaft;
- van de zogenaamde 'dubbel nul producten' zullen beide landen de tarieven terugbrengen naar 0% en zijn exportsubsidies niet meer toegestaan. De invoervolumes waarvoor de 'dubbel nul' afspraak geldt zullen ieder jaar verhoogd worden;

- voor een aantal producten zijn ad hoc afspraken gemaakt als concessie voor bepaalde afspraken met betrekking tot de twee andere groepen producten.

Naast de bilaterale handelsafspraken met de EU hebben de kandidaatlidstaten onderlinge handelsakkoorden. Ook zijn ze lid van de Wereldhandelsorganisatie WTO; als laatste van de landen heeft Litouwen het WTO-lidmaatschap aan het eind van 2000 verworven.

2.3 Landbouwafspraken in WTO-verband

Een bijzonder aspect van de uitbreiding van de EU is de naleving van de huidige en eventuele nieuwe landbouwafspraken in WTO-verband. Teneinde de internationale handel in landbouwproducten te liberaliseren is in de Uruguay Ronde overeengekomen om de markttoegang te verruimen, de interne steun te verminderen en de exportsubsidies te beperken. Deze afspraken gelden in eerste instantie voor de periode 1995-2000. Voor ontwikkelingslanden, waartoe van de KLS alleen Cyprus en Roemenië behoren, geldt een implementatieperiode van 1995-2004. Zolang er geen nieuw WTO-akkoord overeengekomen wordt, blijven de afspraken van het Uruguay Ronde akkoord ook na de implementatieperiode van kracht.

Wanneer KLS toetreden tot de EU nemen ze het *acquis communautaire* over. Dit betekent dat de administratieve prijzen en de daarmee samenhangende maatregelen (invoerbeperkingen, exportsubsidies) van de EU ook in de nieuwe lidstaten zullen gaan gelden. De (uitgebreide) EU moet ondertussen de WTO-verplichtingen blijven nakomen.

Verruiming van markttoegang

In het kader van de verruiming van de markttoegang heeft de EU de variabele invoerheffingen en kwantitatieve invoerbelemmingen vervangen door tarieven. De hoogte van deze tarieven is gebaseerd op het gemiddelde verschil tussen de wereldmarktprijs en de interventieprijs in de referentieperiode (1986-1988), verhoogd met 10%. Deze tarieven zijn in de periode 1995-2000 geleidelijk met gemiddeld 36% verlaagd, met een minimum van 15%. Voor bepaalde producten is op basis van overeengekomen uitzonderingsbepalingen (de zogenaamde speciale vrijwaringsclausule) een aanvullend tarief opgelegd. Naast de tariefreductie geldt de verplichting om de markttoegang te verruimen van 3% van de binnenlandse consumptie in 1995 naar 5% in 2000. Hiertoe zijn contingenten met een verlaagd vast invoertarief geopend.

Het implementeren van bovengenoemde afspraken heeft voor de EU tot dusver weinig problemen opgeleverd (Silvis en Van Rijswijk, 1999a). De MOE-landen hebben bij de vaststelling van invoertarieven een speciale behandeling gekregen binnen de WTO. Zij konden tarieven vaststellen zonder rekening te houden met referentieniveaus uit het verleden. De kandidaatlidstaten hebben hun invoertarieven op uiteenlopende wijzen bepaald (Tangermann, 2000). Zo stelde Hongarije invoertarieven vast die aanmerkelijk hoger lagen dan de werkelijk

toegepaste tarieven indertijd (1994). De gemiddelde tarieven voor graan, suiker, melkpoeder, rundvlees en eieren liggen niettemin onder het niveau van de EU. Polen volgde daarentegen bij het vaststellen van tarieven de lijn van de EU. Deze tarieven lagen in het algemeen ver boven de tarieven die vóór de implementatie van het WTO-akkoord toegepast werden. Ook Slovenië en Roemenië hanteren een vrij hoog protectioniveau. In Tsjechië en Slowakije liggen de tarieven op een aanzienlijk lager niveau. Dit geldt onder meer voor graan, suiker, zuivel, rundvlees en eieren.

Bij toetreding tot de EU zijn er twee opties om met de verschillende tariefhoogtes om te gaan. De nieuwe lidstaten moeten immers dezelfde invoertarieven gaan hanteren als de EU. Voor de tarieven die in de kandidaatlidstaten lager liggen dan in de EU kan de EU over compensatie onderhandelen met de betrokken WTO-partners. Dit is ook gebeurd met de EU-uitbreiding in 1995. Een mogelijke compensatie kan dan bestaan uit het bieden van extra tariefcontingenten voor de landen die schade ondervinden van deze 'nieuwe' hogere invoerrechten. Een tweede optie is het terugbrengen van de bestaande EU-invoertarieven zodat deze aangepast worden aan het lagere niveau van de toetredende lidstaat. De andere WTO-partners zouden de EU hiervoor dan compenseren door middel van bijvoorbeeld een versoepeling van andere WTO-verplichtingen.

Vermindering van interne steun

Het maximum van de interne steun is vanaf 1995 in zes jaar met 20% verminderd ten opzichte van het niveau in 1986-88. Het gaat hierbij om handelsversturende steun; de betreffende maatregelen worden aangeduid als gele-boxsteun. De omvang van de steun, die vooral uit prijssteun bestaat, wordt gemeten in AMS (Aggregate Measure of Support). Steunmaatregelen die voldoen aan de criteria van de groene of blauwe box zijn uitgezonderd van verplichte steunreductie en tellen dus niet mee in de AMS. Bij de groene box gaat het om steun die geen directe invloed heeft op productiebeslissingen en door collectief-gefinancierde overheidsprogramma's wordt bekostigd. Voorbeelden zijn ontkoppelde inkomenssteun, voedselhulp, schadevergoeding bij rampen, steun voor plattelandsonwikkeling en onderzoek. De criteria van de blauwe box zijn dat de maatregelen productie-neutraal uitwerken en productiebeperkende voorwaarden aan de producent opleggen. Onder deze laatste categorie vallen de hectaretoeslagen en dierpremies van het EU-landbouwbeleid.

Zowel de EU als de kandidaatlidstaten zijn tot dusverre beneden het maximum van de toegestane steun gebleven. Wanneer de interne EU-prijzen ook in de nieuwe lidstaten gaan gelden, zouden deze landen in enkele gevallen boven hun AMS-plafond uitkomen. De niet benutte AMS-ruimte van de EU is echter voldoende om dit 'tekort' op te vangen. Een raming van de AMS in 2004 wordt gepresenteerd in tabel 2.1. Deze raming is gebaseerd op marktvooruitzichten van de Europese Commissie. Hierbij is verondersteld dat de in 1999 in Berlijn afgesproken hervorming van het GLB wordt uitgevoerd.

Tabel 2.1 *Effect van uitbreiding EU op de interne steun aan de landbouw (mln. euro)*

	EU basis (1997/98)	EU in 2004	KLS in 2004	EU+KLS in 2004
Geschatte AMS-plafond a)	67.367	61.204	4.505	65.709
Geraamde AMS-waarde	50.194	42.441	8.470	50.911
Ruimte AMS	17.173	18.763	-3.965	14.798
AMS-waarde t.o.v. AMS-plafond	75%	69%	188%	77%
Blauwe box b)	20.443	24.800	6.800	31.600

a) Het totale AMS-plafond van de KLS is geschat door de plafonds van de afzonderlijke landen op te tellen en om te rekenen naar euro's, waarbij de koers van 1998 (zie Eurostat) is genomen, tenzij de landen hun WTO-afspraken in ecu's, US-dollars, of constante koersen hebben afgesproken; b) Voor 2004 gebaseerd (met afronding) op LEI-berekening overeenkomstig het in deze studie berekende scenario 1

Uit tabel 2.1 kan geconcludeerd worden dat de AMS-plafonds ook na de uitbreiding geen probleem opleveren voor de EU. Op basis van de veronderstellingen die ten grondslag liggen aan deze raming is er nog voldoende ruimte om het huidige AMS-plafond (voor het jaar 2000) met nog 23% te verlagen zonder de restricties te overschrijden. In geval van verdere beleidshervormingen, van bijvoorbeeld de zuivel- of suikersector, ontstaat er een extra ruimte. Als de blauwe box zou worden afgeschaft en de hectaretoeslagen en dierpremies bij de AMS opgeteld zouden moeten worden, dreigt echter wel overschrijding van het plafond. De geraamde AMS komt 10% boven het plafond uit. Wanneer ook directe toeslagen aan de kandidaatlidstaten worden verleend, komt de totale AMS van een uitgebreide EU (inclusief blauwe box steun) zo'n 26% boven het AMS-plafond te liggen.

Beperking van exportsubsidies

Anders dan bij de interne steun, waarvoor de afspraken gemaakt zijn op een geaggregeerd niveau, gelden de afspraken over vermindering van exportsteun op het niveau van 22 afzonderlijke productgroepen. Het budget voor exportsteun moet tussen 1995-2000 per productgroep met 36% verminderd worden, terwijl het gesubsidieerde exportvolume met 21% terug moet. Als referentieperiode geldt 1986-1990. Dergelijke afspraken gelden voor de EU, Cyprus, Tsjechië, Hongarije, Polen, Roemenië, Slowakije en Bulgarije. Voor de andere KLS zijn zulke afspraken niet gemaakt. Het is onzeker in welke mate de EU na uitbreiding met de kandidaatlidstaten in de problemen zal komen bij de naleving van de exportsteunafspraken. Diverse nauwelijks te voorspellen ontwikkelingen zijn hierop van invloed. Vooral de toekomstige productieniveaus in de KLS zijn moeilijk te bepalen. Enerzijds kan bij stijgende interne prijzen (als gevolg van de toetreding) verwacht worden dat de productie toeneemt. Anderzijds kunnen uit de toetredingsonderhandelingen tussen de EU en de nieuwe lidstaten afspraken over productiequota voortvloeien die de productie beperken. Ook kan de binnenlandse vraag

verder stijgen, en dus het exportsurplus afnemen, onder invloed van een groei van het inkomen. Tot slot zijn de onzekere hoogte van de wereldmarktprijzen en mogelijke beleidsaanpassingen van belang voor het toekomstig aanbod.

Tabel 2.2 geeft een indicatie van de exportoverschotten en -subsidies na uitbreiding van de EU. De berekening van de WTO-plafonds bij een EU-uitbreiding vormt een apart probleem. In het Uruguay Ronde Akkoord zijn geen regels opgenomen over de berekening van maximale exportsteun bij uitbreiding van een douane-unie. Bij de uitbreiding van de EU in 1995 zijn de verplichtingen van de nieuwe lidstaten opgeteld bij die van de Unie, waarbij de bilaterale handel tussen de nieuwkomers en de EU in mindering gebracht is. Bij de onderhavige ramingen is vanwege het gebrek aan betrouwbare handelsdata zowel aan de kant van de 'nieuwe' WTO-plafonds als aan de kant van de exportoverschotten geen rekening gehouden met de bilaterale handel tussen de EU en de kandidaatlidstaten en deze lidstaten onderling.

Tabel 2.2 *Raming van te subsidiëren exportoverschotten en -subsidiebedragen en WTO-restricties voor geselecteerde producten van de EU-27 in 2004 a)*

	Exportoverschot (1.000 ton) b)	WTO-restrictie (1.000 ton)	Exportsubsidies (mln. euro) c)	WTO-restrictie (mln. euro) d)	Exportsubsidies bij	
					productie in KLS +10%	externe prijs 25%
Granen	34.800	25.180	916	2.064	935	263
Suiker	1.082	1.469	556	528	574	524
Boter	262	397	453	934	466	351
Melkpoeder	907	362	785	283	842	515
Kaas	315	319	208	282	214	0
Overige zuivel	1.950	1.009	1.556	687	1.636	970
Rundvlees	702	924	625	1.277	630	294
Varkensvlees	1.090	690	523	188	538	328
Pluimveevlees	405	477	106	133	107	0
Eieren	85	85	13	26	13	0
Wijn	2.421	3.007	29	49	29	0

a) De producten waarvoor nu en in de toekomst geen te subsidiëren exportoverschotten verwacht worden, zoals olijfolie, verse groenten en fruit, en tabak zijn weggelaten; b) De exportoverschotten zijn indien mogelijk bepaald op basis van voorspellingen van de Europese Commissie. Indien deze niet beschikbaar waren is uitgegaan van huidige data van exportoverschotten; c) Exportsubsidies zijn geraamd door de geschatte overschotten te vermenigvuldigen met subsidiebedrag per ton van het betreffende product in de EU-15 in 1998/99. Aan de hand van de WTO-notificatie van de EU voor 1998/99 zijn veronderstellingen aangenomen voor de interne en externe prijs. Bij het bepalen van de interne prijzen is rekening gehouden met de Agenda 2000-besluiten. De externe prijs is constant gehouden op het niveau van 1998/99; d) Dit is een optelsom van de plafonds van de individuele landen, omgerekend naar euro's met de 1998-koers (zie Eurostat), tenzij plafonds in ecu's, US-dollars, of constante koersen zijn vastgelegd

Bron: LEI-berekeningen op basis van WTO-notificaties en data van FAO en Europese Commissie.

Als gevolg van bovengenoemde kanttekeningen moeten de uitkomsten in tabel 2.2 beschouwd worden als een ruwe benadering van mogelijke gevolgen van EU-uitbreiding. De huidige WTO-afspraken leveren bij uitbreiding van de EU diverse knelpunten op. Voor granen, melkpoeder, overige zuivel en varkensvlees is het berekende exportoverschot groter dan het plafond van het gesubsidieerde exportvolume. En voor wat betreft het budget voor exportsteun dreigen overschrijdingen bij suiker, melkpoeder, overige zuivel en varkensvlees.

De tabel geeft ook enig inzicht in de gevoeligheid van de uitkomsten voor veronderstellingen over de productie in de KLS en de hoogte van de externe prijs. Als de kandidaatlidstaten 10% meer zullen produceren dan aangenomen, nemen de benodigde exportsubsidies licht toe. Een gemiddeld 25%-hogere externe prijs leidt tot een forse afname of verdwijning van de noodzaak tot het verlenen van exportsubsidies.

3 Landbouw in de KLS: situatie en vooruitblik

3.1 Economische betekenis van de landbouw

Voor de KLS is de agrarische sector van grote economische betekenis (tabel 3.1). In alle MOE-landen ligt het aandeel van de landbouw in het bruto binnenlands product (BBP) en de werkgelegenheid hoger dan gemiddeld in de EU-15. Op Malta is het economisch belang van de landbouw daarentegen gering. Alle kandidaatlidstaten zijn, met uitzondering van Bulgarije en Hongarije, netto-importeur van agrarische producten. De EU is de belangrijkste handelspartner, niet alleen voor de import maar ook als afzetmarkt.

Tabel 3.1 Enkele kengetallen van de kandidaatlidstaten en de EU-15, 1999

	Bevolking (mln.)	BBP/hoofd als % EU- gem. a)	Aandeel landbouw (%)		Agr. productie (1989-91 =100)	Agr. import (mln. \$) b)	Agr. Export (mln. \$) b)
			BBP	werkgelegenheid			
Bulgarije	8,3	22	17,3	26,6	71	404	689
Cyprus	0,7	81	4,2	9,3	117	718	531
Tsjechië	10,3	59	3,7	5,2	86	2.042	1.292
Estland	1,4	36	5,7	8,8	44	1.001	620
Hongarije	10,1	51	5,5	7,1	76	1.181	2.716
Letland	2,4	27	4,0	15,3	41	715	248
Litouwen	3,7	29	8,8	20,2	63	620	495
Malta	0,4	nb	2,5	1,8	126	285	35
Polen	38,7	37	3,8	18,1	90	3.784	2.928
Roemenië	22,5	27	15,5	41,7	97	1.040	437
Slowakije	5,4	49	4,5	7,4	60	958	467
Slovenië	2,0	71	3,6	10,2	106	773	369
EU-15	368,9	100	2 c)	5 c)	102	193.836	186.368

a) Gemeten in koopkrachtpariteit; b) 1998; c) Voorlopig
Bron: Eurostat en FAO, bewerking LEI.

De akkerbouw-, zuivel- en vleessectoren zijn relatief belangrijk in de kandidaatlidstaten, al is het aandeel van de KLS in de totale wereldproductie gering (zie FAO). Dit is vooral te wijten aan de lage productiviteit: de arealen en veestapels in de KLS nemen een groter aandeel

in het wereldtotaal voor hun rekening dan de productie. Binnen de MOE-landen is Polen van vrijwel alle producten de belangrijkste producent. Polen is een grote producent van granen, zuivel, aardappelen, suikerbieten, rundvlees en varkensvlees. Roemenië produceert eveneens relatief veel graan, maar ook oliezaden, melk, groenten en fruit. Hongarije is een relatief belangrijke pluimveevlees-, oliezaden-, graan- en groenten- en fruitproducent (onder andere wijnbouw). In Bulgarije is de groente- en fruitsector (waaronder wijnbouw) van betrekkelijk groot belang. De zuivel- en aardappelproductie behoren tot de grootste sectoren in de Baltische staten. Tsjechië produceert daarentegen relatief veel oliezaden en graan.

Ondanks de onderlinge verschillen tussen de MOE-landen, is er sinds 1989 een aantal gemeenschappelijke trends waar te nemen. Zo is de agrarische productie, en dan vooral de dierlijke productie, in het algemeen fors gedaald. Een belangrijke reden van de sterke productieafname in de MOE-regio is de daling van de winstgevendheid van de agrarische sector als gevolg van de ruilvoetverslechtering. Dit houdt in dat de prijzen van productiemiddelen veelal sterker in prijs gestegen zijn dan de prijzen van de productie af-boerderij. Andere factoren die hebben bijgedragen aan de productiedaling zijn de afname van de vraag (door onder meer koopkrachtvermindering en het afschaffen van consumptiesubsidies) en het wegvallen van de gebruikelijke afzet naar de voormalige Sovjet-Unie. Verder spelen het moeizame privatiserings- en herstructureringsproces en de terugval van de overheidssteun een rol. Daarnaast ontbreekt het in veel landen aan instituties die het soepel functioneren van een markteconomie begeleiden.

Als gevolg van deze ontwikkelingen gaapt er tussen de landbouwsector van de kandidaatlidstaten en die van de EU een diepe kloof. De meeste kandidaatlidstaten missen een gezonde structuur van de landbouw, de agrarische productiviteit is relatief laag en er zijn grote inefficiënties in de handel en verwerkende industrie. In het merendeel van de MOE-landen kampt de voedselverwerkende industrie (inclusief slachterijen) met overcapaciteit, is er dringend behoefte aan modernisering en voldoet men niet aan de EU-normen (EC, 1999a). Een ander probleem is het nog steeds niet voltooide privatiseringsproces in een aantal landen. Tenslotte moeten de kandidaatlidstaten nog veel aanpassingen doorvoeren op veterinaire-, fytosanitaire-, voedselveiligheids- en kwaliteitsgebied.

3.2 Granen, oliezaden en eiwitgewassen

De akkerbouwgewassen granen, oliezaden en eiwitgewassen vormen met een aandeel van 45% in de totale landbouwwuitgaven verreweg de grootste post op de landbouwbegroting van de EU (EC, 1999c). Van alle uitgaven op deze post kwam in 1998 ongeveer 85% voor rekening van directe inkomstenstoeslagen aan producenten. Het overige deel was bestemd voor opslag- en interventiekosten en exportrestituties. Hieruit wordt duidelijk dat de hoogte van de toekomstige landbouwwuitgaven vooral bepaald wordt door de mate van toekenning van hectaresteen aan producenten. In 1998 bedroeg de hectaresteen aan producenten van graan in de huidige EU-

lidstaten 54 ecu/ton (met een bepaald maximum per hectare en regio/land). Vanaf 2000 wordt deze toeslag in drie stappen verhoogd tot 63 euro/ton. Hierdoor wordt de trend die met de Mac Sharry hervorming is ingezet gecontinueerd: de directe inkomenstoelagen nemen toe terwijl de overige uitgaven aan markt- en prijssteun verder afnemen. Voor eiwithoudende gewassen is er juist sprake van lagere hectaretoelagen. In 1999 bedroeg de hectaresteun 94 euro/ton en in 2000 nog 72,50 euro/ton. Voor oliezaden wordt de hectaresteun eveneens afgebouwd, van 94 euro/ton in 1999 naar 63 euro/ton in 2002. Bovendien zullen de bepalingen van het Blair House-akkoord tussen de EU en de VS, die voorzien in een verlaging van de steun in geval van overschrijding van het maximumareaal, tot en met 2001/2002 van toepassing blijven. Het basispercentage voor de braakleggingsverplichting is voor de periode 2000-2006 vastgesteld op 10%. Het in feite braak te leggen percentage wordt aangepast aan de marktomstandigheden. Voor het braakgelegde bouwland ontvangt een producent dezelfde toeslag als voor graan.

Granen

Binnen de uitgavencategorie akkerbouwgewassen komt driekwart op naam van graan. Met het oog op de uitbreiding is dan ook vooral de ontwikkeling in de graansector en in mindere mate de sector van de oliehoudende zaden van belang. De graanproductie in de nieuwe lidstaten bedroeg in 1999 ongeveer 3,5% van het wereldtotaal. Drie landen zijn verantwoordelijk voor bijna driekwart van deze productie: Polen, Roemenië en Hongarije. De EU produceert bijna drie keer zoveel graan als de kandidaatlidstaten. Het graanareaal in de kandidaatlidstaten is de afgelopen jaren relatief stabiel gebleven. De productie vertoonde in de eerste helft van de jaren negentig een neergaande trend, maar lijkt zich de laatste jaren weer enigszins te herstellen. De Europese Commissie verwacht dat de groei van de gemiddelde hectareopbrengst door zal zetten met 1,5 à 2% per jaar (EC, 1999b). In combinatie met een lichte stijging van het areaal (1% per jaar) betekent dat een productiestijging van bijna 3% per jaar. De interne consumptie neemt net zoals in de afgelopen jaren naar verwachting minder snel toe dan de productie, zodat een exportoverschot ontstaat. Indien de interne marktprijs boven de wereldmarktprijs blijft liggen, zullen exportsubsidies nodig zijn om het overschot af te zetten. Dit betekent voor de EU extra uitgaven en wellicht knelpunten in het naleven van de WTO-verplichtingen.

Het is moeilijk in te schatten wat de effecten van de uitbreiding op de graanproductie zijn, maar het is mogelijk dat (het vooruitzicht op) de toepassing van het markt- en prijsbeleid van de EU in de nieuwe lidstaten zal leiden tot een extra productie dan wel verschuiving van niet ondersteunde gewassen (bijvoorbeeld aardappelen) naar granen of oliezaden. In de voormalige DDR heeft de invoering van het markt- en prijsbeleid aanzienlijke veranderingen in de hoogte en samenstelling van de productie tot gevolg gehad. In de MOE-landen zal het effect waarschijnlijk minder groot zijn omdat deze landen zich al enige tijd aan het voorbereiden zijn op de toetreding en de prijsniveaus al langzaam naar elkaar toe groeien. Bovendien zullen er waarschijnlijk voor de toetreding productiequota en/of plafonds voor de omvang van eventuele directe toeslagen worden vastgesteld, zodat de productie niet explosief zal stijgen. Wellicht

treedt er een lichte verschuiving van aardappelen naar granen op. Een mogelijke verschuiving van granen naar oliezaden, of vice versa, hangt met name af van de prijsverhouding tussen deze twee gewassen. De toepassing van het markt- en prijsbeleid zou volgens Münch (2000) een uitbreiding van het graanareaal ten koste van het oliezadenareaal kunnen veroorzaken, omdat de prijs van granen, vooral de voergranen, relatief meer zal stijgen dan de prijs van oliezaden.

Oliezaden

Ongeveer 13% van de EU-landbouwuitgaven voor graan, oliezaden en eiwithoudende gewassen, oftewel 6% van de totale uitgaven, was in 1998 bestemd voor oliezaden. Oliehoudende zaden worden gebruikt om oliën of bereide vetten als margarine te produceren, waarbij ook schroot voor veevoeder wordt verkregen. De belangrijkste oliezaden die in de EU en de MOE-regio worden geteeld zijn raadzaad, zonnebloempitten, en sojabonen. Roemenië, Polen en Hongarije produceren twee derde van de oliezaden in de kandidaatlidstaten. Het aandeel van de KLS-productie in het wereldtotaal is gering met 2% (FAO). De EU produceert bijna drieëneenhalf keer zoveel oliezaden, maar is desondanks netto-importeur van oliezaden. Indien de prijzen van oliezaden op een laag niveau blijven de komende jaren, zal het areaal oliezaden in de MOE-landen waarschijnlijk teruglopen. De positieve productiviteitsontwikkeling zet naar verwachting door. Per saldo zal er volgens de Commissie een klein exportoverschot in de KLS resteren, wat voor de WTO-afspraken van de EU geen consequenties heeft.

Eiwithoudende gewassen

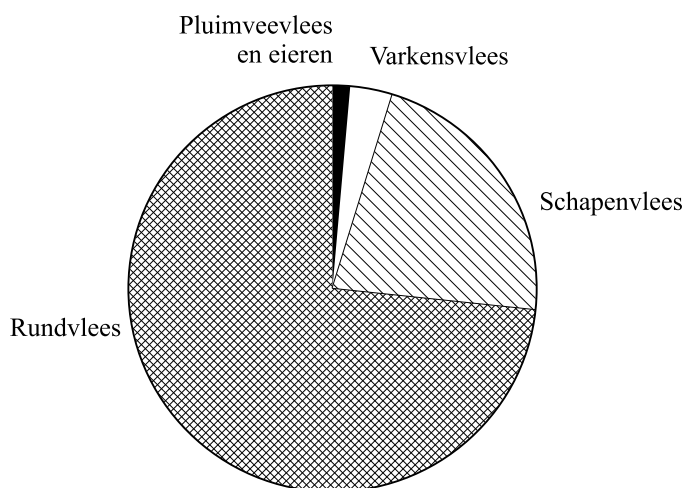
De eiwithoudende gewassen vormen met een aandeel van nog geen 2% een kleine categorie op de EU-landbouwbegroting. Tot de eiwithoudende gewassen behoren voedererwten, tuin-, paarden-, en duivebonen, en niet-bittere lupinen. De kandidaatlidstaten produceren (in 1999) zo'n 1% van de totale wereldproductie; de EU zo'n 9% (FAO). Polen, Tsjechië en Hongarije zijn de grootste producenten in de MOE-regio. De MOE-regio is (inclusief intra-handel) in tegenstelling tot de EU (exclusief intra-handel) netto-exporteur van eiwithoudende gewassen. De netto-export komt vooral op het conto van Tsjechië, Hongarije, Slowakije en Polen. Na uitbreiding van de EU zal de EU niettemin netto-importeur blijven omdat de invoer van de EU aanzienlijk groter is dan de uitvoer van de KLS. Het areaal eiwithoudende gewassen is in het afgelopen decennium fors teruggelopen in de toetredende landen. Bij invoering van directe toeslagen zal deze negatieve trend waarschijnlijk omgebogen worden, al blijft het een klein gewas waarmee relatief weinig EU-uitgaven gemoeid zijn.

3.3 Vlees

De vleessectoren vormen na de akkerbouwgewassen de tweede grootste uitgavenpost voor landbouw op de EU-begroting. Door de introductie van dierpremies in de rundvleessector zijn de uitgaven voor rundvlees gestegen in de jaren negentig. In de eerste helft van de jaren negentig bedroeg het aandeel van de rundvleessector in de totale EU-landbouwwitgaven zo'n 10%; in 1998 beliep het aandeel ruim 13%. In de jaren 1996 en 1997 lag het aandeel vanwege uitgaven in verband met de BSE-crisis op zo'n 17%. In het algemeen laten de uitgaven aan uitvoerrestituties een dalende trend zien terwijl die voor dierpremies oplopen. Als gevolg van de prijsverlagingen waartoe in Berlijn is besloten, zullen de EU-prijzen dichterbij de wereldmarktprijzen komen te liggen, zodat de uitvoerrestituties verder afnemen.

De uitgaven ten behoeve van varkens- en pluimveevlees worden voornamelijk gevormd door exportrestituties. Hierdoor zijn de uitgaven voor deze sectoren beperkt (figuur 3.1). Bovendien laten de exportrestituties een dalende trend zien. Dit wordt mede bepaald door de WTO-plafonds die de exportsubsidies aan een maximum binden. Daarnaast nemen de interne marktprijzen onder invloed van de graanprijzdaling waarschijnlijk af.

Vanaf 2000 zullen de dierpremies in de rundvleessector verder toenemen. Met het oog op de gevolgen van de uitbreiding voor de begroting zijn dan ook vooral de ontwikkelingen in de rundvleessector in de kandidaatlidstaten van belang.

Figuur 3.1 Verdeling van EU-landbouwwitgaven voor vlees, 1998

Rundvlees

Polen is met een productieaandeel van 40% in 1999 de grootste rundvleesproducent van de kandidaatlidstaten, op afstand gevolgd door Roemenië (18%) en Tsjechië (10%) (Eurostat). De productie van vlees is sinds de transitie sterk teruggelopen in de MOE-landen. De rundvlees-

sector is de sector geweest met de grootste productievermindering. De rundvleesproductie is gerelateerd aan de zuivelproductie (aantal koeien), waardoor de toekomstige productie voor een belangrijk deel afhangt van de ontwikkeling in de zuivelsector. Wanneer de voortdurende daling van de melkveestapel doorzet zal de rundvleesproductie volgens de Europese Commissie ongeveer gelijk blijven op het huidige niveau (door een hoger slachtgewicht) of licht dalen (EC, 1999b) Tegelijkertijd zal de interne consumptie waarschijnlijk toenemen. Dit zal tot een gering importoverschot leiden. Voor de EU-landbouwuitgaven betekent dat, afhankelijk van het groeitempo, beperkte of geen extra restitutieuitgaven.

Schapen- en geitenvlees

De uitgaven van het EU-markt- en prijsbeleid voor schapenvlees bestaan uit zogenaamde ooi-premies (dierpremies voor vrouwelijke schapen). Deze premies worden jaarlijks vastgesteld aan de hand van het verschil tussen de basisprijs en de gemiddelde marktprijs in de EU voor zware lammeren. Deze basisprijs wordt jaarlijks vastgesteld tijdens de onderhandelingen over het prijzenpakket van de EU. In sommige regio's van de EU (in Griekenland, het Verenigd Koninkrijk en Italië) worden ook premies voor geiten betaald. Per producent geldt een maximumhoeveelheid premies. De ontwikkeling van de uitgaven voor de schapen- en geitensector zal bij voortzetting van het huidige beleid bepaald worden door de marktprijs en de productiehoeveelheid.

Meer dan 85% van alle ooiën in de kandidaatlidstaten leeft in Roemenië en Bulgarije. Net zoals in de overige dierlijke sectoren is het aantal schapen sterk verminderd sinds de omwenteling in 1989. Deze daling lijkt nog steeds niet ten einde. Bij toetreding tot de EU en het eventuele zicht op premies zou er misschien een stabilisatie of (lichte) stijging van het aantal dieren op kunnen treden. Gezien het aandeel van de ooi-premies in de EU-landbouwuitgaven (bijna 4% in 1998) en het relatief kleine aantal ooiën in de KLS (ongeveer een zevende van het EU-aantal) zullen deze uitgaven hoe dan ook betrekkelijk gering zijn.

Varkensvlees

Het aandeel van varkensvlees in de totale landbouwuitgaven van de EU schommelde in de jaren negentig rond 0,5%, met uitschieters naar 1% in de jaren dat er uitgaven waren in verband met de uitbraak van varkenspest. In jaren zonder varkenspest bestaan meer dan 80% van de uitgaven uit exportrestituties. De uitgaven hangen daarom voornamelijk af van het productieoverschot in de EU en het verschil tussen de EU-prijs en de prijs op de belangrijkste afzetmarkten. Er is echter niet altijd een direct verband tussen marktuitgaven en prijzen, omdat ook handelsafspraken (WTO) en incidentele gebeurtenissen als dierziekten en vraaguitval door economische crises een grote invloed op de EU-landbouwuitgaven hebben. De WTO-afspraken over exportsubsidies voor varkensvlees zijn dermate 'krap' dat de afgesproken plafonds richtinggevend zijn voor de restitutieuitgaven.

De EU en de KLS produceerden in 1999 respectievelijk 20 en 5% van de varkensvleesproductie in de wereld (FAO). Varkensvlees is het meest geconsumeerde en geproduceerde soort vlees in de kandidaatlidstaten. Bijna de helft van al het varkensvlees in de kandidaatlanden wordt geproduceerd in Polen. Van de overige KLS zijn Roemenië, Hongarije en Tsjechië de voornaamste producenten. De Europese Commissie (1999b) verwacht dat de productie de komende jaren met ongeveer 1,5% zal groeien in de KLS en dat de meeste groei zal plaatsvinden in Polen en Hongarije, de landen die nu ook al een productieoverschot hebben. De consumptie zal waarschijnlijk iets minder snel toenemen. Het ligt kortom voor de hand dat de MOE-regio netto-exporteur van varkensvlees zal blijven. De toepassing van het markt- en prijsbeleid zal naar verwachting geen aanmerkelijk effect op de productie hebben omdat de prijzen in de MOE-regio in de buurt van de EU-prijzen liggen en er geen zware marktordening op de varkenssector van toepassing is. Met het oog op de naleving van de WTO-afspraken die de EU heeft gemaakt voor varkensvlees kan de groei van het exportoverschot wel op bepaalde grenzen stuiten.

Pluimveevlees

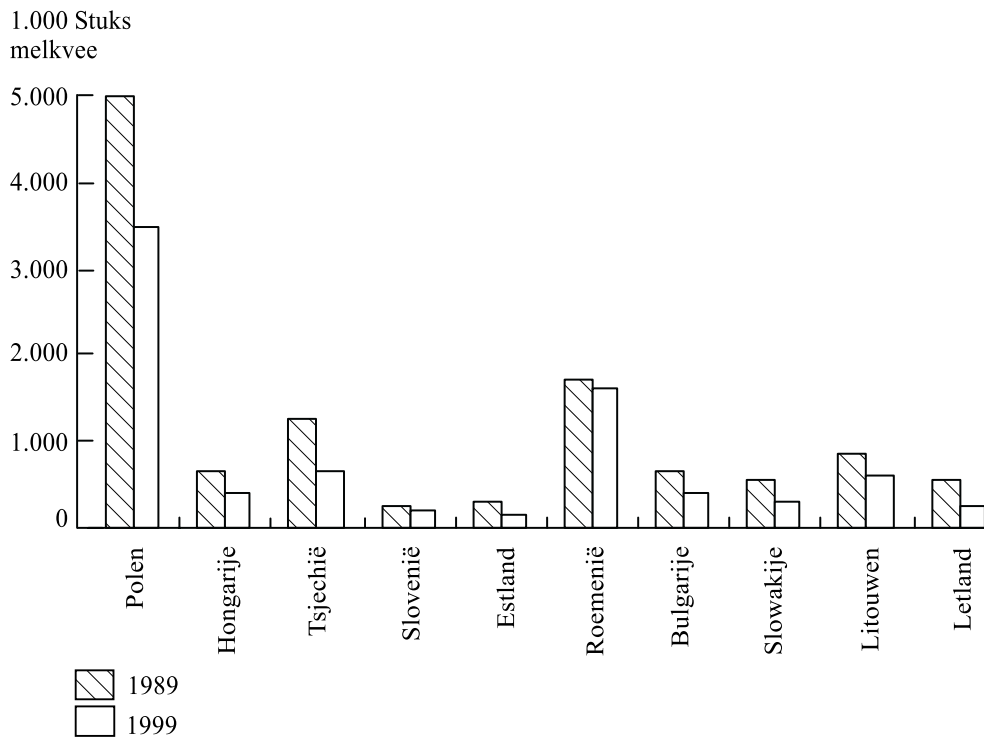
Voor de pluimveemarkt geldt net zoals voor de varkensvleesmarkt dat er nauwelijks sprake van overheidsingrijpen is. Er is geen prijs- of inkomenssteun voor deze producten. Alleen wanneer het marktevenwicht verstoord is kunnen exportoverschotten met restituties uitgevoerd worden. De landbouwuitgaven voor pluimveevlees en eieren vertonen sinds 1994 een afnemende tendens. Ongeveer 90% van de uitgaven voor pluimveevlees en eieren is bestemd voor exportrestituties van pluimveevlees. Deze restituties zijn tussen 1993 en 1998 ieder jaar afgenomen onder invloed van marktontwikkelingen en WTO-afspraken.

De totale pluimveevleesproductie in de kandidaatlidstaten bedroeg in 1999 volgens de FAO een kleine 3% van het wereldtotaal, tegenover 13% van de EU. Polen, Hongarije, Roemenië en Tsjechië zijn de grootste producenten in de MOE-regio. De productie in de MOE-regio overtreft de interne consumptie, maar de Europese Commissie verwacht niet dat het productieoverschot zal toenemen (EC, 1999b). Hongarije blijft waarschijnlijk een belangrijke netto-exporteur. Dit land is sterk concurrerend met de productie en verwerking van pluimveevlees. In Polen en Tsjechië ontwikkelt deze sector zich eveneens positief. Volgens de Commissie zal de consumptie (+3% per jaar) sneller groeien dan de productie (+2,5% per jaar), waardoor het exportoverschot enigszins zal afnemen. De uitbreiding van de Unie zal in dat geval weinig effect hebben op de EU-landbouwuitgaven voor pluimveevlees.

3.4 Zuivel

De derde plaats op de ranglijst van sectoren met de hoogste EU-landbouwuitgaven werd in 1998 ingenomen door de zuivelsector, met een aandeel van 7% in de uitgaven (EC, 1999c). Deze uitgaven bestaan hoofdzakelijk uit restituties en opslagkosten voor magere melkpoeder

en boter. De zuiveluitgaven van de EU hebben in de afgelopen jaren een dalende trend laten zien. Na de invoering van de in Berlijn afgesproken zuivelhervorming zal deze trend door introductie van directe toeslagen weer omgebogen worden naar een stijgende lijn. De prijssteun voor zuivel zal vanaf 2005 worden verlaagd. Melkveehouders zullen voor deze prijsverlaging gecompenseerd worden in de vorm van een premie per ton quotum. Voor de hoogte van de toekomstige uitgaven blijven daarnaast de uitgaven die voortvloeien uit productieoverschotten van belang.

Figuur 3.2 Omvang melkveestapel in de kandidaatlidstaten in 1989 en 1998

De zuivelsector is voor het merendeel van de toetredende landen belangrijk. De meeste kandidaatlidstaten zijn netto-exporteur van zuivelproducten. Samen produceren de kandidaatlidstaten ongeveer 6% van het wereldtotaal (FAO). De EU produceert vier keer zoveel melk als de kandidaatlidstaten. Polen en Roemenië zijn van de MOE-landen met respectievelijk 12 en 5 miljoen ton de grootste producenten van melk, terwijl Litouwen een belangrijke exporteur van zuivel is.

Het aantal melkkoeien in Midden- en Oost-Europa is in de jaren negentig gedaald (figuur 3.2). De Europese Commissie verwacht dat aan deze daling voorlopig geen einde zal komen, al zal de afname minder groot zijn (EC, 1999b). Door een aanzienlijke toename van de gemid-

delde melkopbrengsten per koe is de totale melkproductie desondanks toegenomen. Het ligt in de lijn der verwachtingen dat deze ontwikkeling zal doorgaan. De consumptie zal volgens de Commissie vooral voor kaas en verse zuivelproducten een verdere groei laten zien. Per saldo blijft het huidige exportoverschot van 2,7 miljoen ton waarschijnlijk tamelijk stabiel.

Voor het markt- en prijsbeleid zou een doorgaande groei van de melkproductie in de KLS kunnen leiden tot toenemende uitgaven voor restitutie- en interventie maatregelen. Tegelijkertijd dreigen de WTO-restricties voor exportsteun dan te worden overschreden. Dit zou de EU er toe kunnen nopen het prijsniveau van de zuivel eerder en/of verder te verlagen. Bij het verlenen van inkomenscompensatie hiervoor aan de melkveehouders lopen de uitgaven voor de zuivelsector in dat geval eerder en verder op dan volgens ramingen op basis van de besluiten van Berlijn.

3.5 Overige producten

Voor de landbouwwitgaven van de EU zijn behalve de akkerbouwgewassen, vlees en zuivel ook olijfolie, groenten en fruit, tabak, vezelgewassen (vlas, hennep, katoen) en wijn van belang. Voor de suikersector zijn er eveneens grote uitgaven in het markt- en prijsbeleid, maar deze worden merendeels gefinancierd door de sector zelf.

Suiker

Exportrestituties vormen het hoofdbestanddeel van de landbouwwitgaven ten behoeve van de suikersector. Voorzover deze betrekking hebben op in de EU geproduceerde suiker worden de uitgaven via heffingen op de A- en B-quota verhaald op de producenten. De overige suikeruitgaven hebben betrekking op de export van suiker uit ACP-landen, dat op speciale voorwaarden de EU binnenkomt. Voor de exportsteun zijn in WTO-verband maxima afgesproken (met uitzonderingen voor ACP-suiker). Deze maxima leveren voor de EU problemen op. De toetreding verandert hieraan weinig omdat de MOE-landen vooralsnog geen productieoverschot hebben van suiker en invoering van productiequota een grote productiestijging zal voorkomen. Voor de EU kan het in de nabije toekomst wel noodzakelijk worden om in geval van nieuwe WTO-afspraken de prijssteun aan de suikersector te verlagen.

Groenten en fruit

De EU-uitgaven voor groenten en fruit bedragen gemiddeld zo'n anderhalf miljard euro per jaar, wat in 1998 overeenkwam met bijna 4% van de totale landbouwwitgaven. Het betreft met name verwerkingssteun voor producten op basis van tomaten, krenten, rozijnen of ander fruit. Een groot deel van de steun aan de groente- en fruitsector wordt verleend via steun aan telersverenigingen al dan niet in combinatie met cofinanciering.

De productie van groente en fruit ligt in de nieuwe lidstaten aanzienlijk lager dan in de EU: de totale groenteproductie bedroeg volgens de FAO ongeveer 15 miljoen ton in 1999, tegenover 55 miljoen ton in de EU; voor fruit was dit 9 tegenover 59 miljoen ton. De meeste kandidaatlidstaten zijn dan ook netto-importeur van groenten en fruit. Polen, Roemenië, Hongarije en Bulgarije zijn de voornaamste groente- en fruitproducenten uit de regio. Bij de groenteproductie zijn producten als tomaten, komkommers, kool en uien belangrijk en bij fruit de appel. Daarnaast worden er relatief veel steenvruchten en zacht roodfruit geteeld. De Europese Commissie verwacht dat 'enige' ontwikkeling van de groente- en fruitsector in de MOE-regio te verwachten is (EC, 1998). Dit zal gezien de geringe productie van de gewassen waarop de groente- en fruituitgaven betrekking hebben en de vele voorwaarden waar de telersverenigingen aan moeten voldoen voor het verkrijgen van steun, weinig effect hebben op de totale EU-landbouwuitgaven. Daarnaast lijkt de groente- en fruitproductie nog niet bij te gaan dragen aan een eventueel exportoverschot van de EU. De productie is vooralsnog grotendeels bestemd voor de binnenlandse consumptie omdat de kwaliteit ver achterblijft bij die van de EU.

Een mogelijke ontwikkeling zou kunnen zijn de verschuiving van een deel van het areaal van de akkerbouwmatige groentegewassen (peen, ui) naar door het EU-markt- en prijsbeleid ondersteunde gewassen als graan en oliezaden. Het is echter moeilijk om een schatting van dit effect te geven, omdat dit grotendeels van de sterk schommelende prijzen van de betreffende producten zal afhangen. De verdere verlaging van de graanprijs tussen 2000 en 2002 maakt het weinig aantrekkelijk om over te schakelen naar granen; verlening van hectaresteen kan daarentegen wel een stimulans vormen om graan of oliezaden in plaats van groenten te gaan telen.

Wijn

De landbouwuitgaven ten behoeve van de wijnsector lijken af te nemen in de EU. In 1998 werden de uitgaven ter hoogte van 700 miljoen euro vooral gespendeerd aan steun voor distillatie van wijn en bijproducten en opslag van wijn en druivenmost (EC, 1999c). De wijnproductie bedroeg volgens de FAO zo'n 18 miljoen ton in de EU en 1,6 miljoen ton in de kandidaatlidstaten in 1999. Daarmee produceerden de kandidaatlidstaten circa 6% van de wereldproductie. Roemenië, Hongarije en Bulgarije produceren de meeste wijn. Voor deze landen is wijn tevens een belangrijk exportproduct. De wijnproductie heeft de potentie om verder te worden uitgebreid. Afhankelijk van de ontwikkeling van het verbruik in de EU zou dat tot extra uitgaven kunnen leiden.

Tabak, olijfolie en vezelgewassen

De omvang van de tabaksbladerenteelt is in de toetredende landen ongeveer een derde van de teelt in de EU. De interventie-uitgaven voor de tabakssector schommelden in de EU tussen 1994 en 1998 rond 990 miljoen euro (EC, 1999c). De productie van tabak, olijfolie en vezel-

gewassen in de kandidaatlidstaten is dermate gering dat die weinig invloed op de totale uitgaven zal hebben in de toekomst. Het is de vraag of de productie van deze gewassen zal toenemen onder invloed van de integratie in het markt- en prijsbeleid van de EU. Voor olijven zal hier nauwelijks sprake van zijn omdat maar een beperkt grondgebied van de MOE-regio over de juiste condities beschikt voor de teelt van dit gewas. De MOE-regio produceert wel vezelvlas waarvan de vlas van lage en middelmatige kwaliteit ook naar de EU geëxporteerd wordt. De perspectieven voor dit product zijn echter gering omdat het in het algemeen moeilijk is om voldoende afzetmogelijkheden en verwerkingscapaciteit te vinden voor deze gewassen. Het ligt daarom niet voor de hand dat het areaal fors uitgebreid zal worden bij toetreding tot de Unie. Aan de ander kant bestaat er voor vlas en hennep een systeem van hectaretoeslagen in de EU en zou toepassing van dit systeem in de KLS wellicht extra productie kunnen uitlokken.

4 Toetredingsscenario's en basisveronderstellingen

4.1 Toetredingsscenario's

De basislijn in deze studie is dat de nieuwe lidstaten bij toetreding het gehele GLB overnemen, maar zonder de directe toeslagen. Hiertegenover wordt een viertal scenario's onderscheiden. Deze scenario's hebben enerzijds betrekking op de wijze waarop de introductie van toeslagen zou kunnen plaatsvinden. Anderzijds wordt rekening gehouden met mogelijke hervormingen van het GLB die voor de uitgebreide EU zullen gelden (kader 4.1).

Kader 4.1 Basislijn en scenario's

Basislijn	Voor de periode 2004 - 2010/15: uitvoering besluiten Berlijn; toetreding van de 12 KLS in 2004; directe toepassing van het GLB, zonder de directe toeslagen.
Scenario 1	Als de basislijn, maar met volledige (100%) toekenning van de directe toeslagen vanaf het begin van de toetreding in 2004, volgens de afspraken die ook voor de EU-15 gelden. Dit betekent voor graan en rundvlees volledige toeslagen vanaf 2004 en voor zuivel vanaf 2005.
Scenario 2	Als de basislijn, maar met infasering van toeslagen in de KLS: in het eerste jaar (2004) 20%, tweede jaar 40%, derde jaar 60%, vierde jaar 80%, vijfde jaar 100%, zesde jaar 100%, zevende jaar (2010) 100%.
Scenario 3	Als de basislijn, maar met toekenning van toeslagen in de KLS, en voor de gehele EU-27 vanaf 2007 een jaarlijkse reductie van directe toeslagen met 10% ten opzichte van het voorgaande jaar.
Scenario 4	Als de basislijn, maar met hervorming van het EU-zuivel- en suikerbeleid vanaf 2003 en een verdere hervorming vanaf 2007, volgens hetzelfde patroon als de eerste hervormingsronde (dus 15%-prijsverlaging in drie stappen, waarvoor producenten gedeeltelijk gecompenseerd worden met directe toeslagen). N.B. alleen deze toeslagen worden in de KLS toegepast.

- *Scenario 1: volledige toekenning van directe toeslagen*

Scenario 1 is het meest ingrijpende scenario ten opzichte van het uitgangspunt dat de Raad en Commissie in de onderhandelingen hanteren. Dit scenario levert een duidelijke illustratie van de begrotingsgevolgen van de eventuele toepassing van de directe toeslagen in de nieuwe lidstaten. Het scenario gaat er van uit dat de kandidaatlidstaten vanaf het moment van toetreding voor 100% van de toeslagen zoals die voor de EU-15 gelden in aanmerking komen. Voor de marktuittgaven (restituties en interventieuitgaven) heeft dit geen bijzondere consequenties omdat de prijsverlagingen en daaruit volgende maatregelen ook in de basislijn van toepassing zijn.

- *Scenario 2: infasering van toeslagen*

Het tweede scenario is een tussenweg tussen het niet of volledig toepassen van de toeslagen in de nieuwe lidstaten. Dit scenario gaat uit van een geleidelijke infasering van de toeslagen. Zodoende worden de begrotingsgevolgen geleidelijk opgevoerd. De verlening van toeslagen wordt in een aantal stappen verhoogd naar het niveau van de EU-15. Jaarlijks worden de premies met 20% van het voor de EU-15 geldende niveau verhoogd, zodat dit niveau na vijf jaar wordt bereikt.

- *Scenario 3: reductie van toeslagen*

In het derde scenario integreren de nieuwe lidstaten meteen bij toetreding volledig in het EU-landbouwbeleid, maar vindt er in de uitgebreide EU een geleidelijke reductie van de toeslagen plaats in de volgende periode van financiële perspectieven (2007-2013). Bij onderhandelingen tussen de EU-lidstaten over het pakket hervormingsvoorstellen in Agenda 2000 is degressiviteit van inkomenstoelagen veelvuldig ter sprake gekomen. Hoewel degressiviteit niet opgenomen is in de uiteindelijke besluiten, bestaat er een kans dat dit punt opnieuw actueel wordt wanneer de landbouwuitgaven van de EU verder toenemen en de huidige lidstaten hun nettobetalingpositie zien verslechteren onder invloed van de uitbreiding. Het percentage waarmee de toeslagen verlaagd zouden kunnen worden zonder dat dit al te ingrijpende gevolgen heeft voor de agrarische sector en de plattelandseconomie, hangt onder andere af van de marktomstandigheden, de gezondheid van de sector, de mogelijke beschikbaarheid van alternatieve instrumenten van landbouwbeleid en de financiële ruimte van de EU op het moment dat de degressiviteit ingezet wordt. In dit scenario is gekozen voor een jaarlijkse reductie van 10% ten opzichte van het voorgaande jaar.

- *Scenario 4: hervorming van suiker- en zuivelbeleid*

Het laatste van de vier gekozen scenario's beschrijft hervormingen van de zuivelsector en suikersector zoals die zijn ingevoerd voor granen en rundvlees. Dit scenario is ingegeven door gevolgen van de uitbreiding voor het nakomen van bestaande en toekomstige WTO-afspraken door de EU (paragraaf 2.3). De afspraken over exportsubsidies leveren in de komende jaren waarschijnlijk knelpunten op, althans voor de producten met een relatief groot verschil in prijs tussen de EU en derde landen, te weten suiker en zuivel. De zuivelsector zal volgens de besluiten van Berlijn, en zoals in de basislijn is gepresenteerd, vanaf 2005 hervormd worden. Voor de suikersector is (nog) niet besloten tot een dergelijke hervorming. Scenario 4 gaat uit van een vroegere en verdere hervorming van zowel het zuivel- en suikerbeleid, waarbij de prijzen twee keer met 15% worden verlaagd: de eerste hervormingsronde begint in 2003 en de tweede in 2007. Doordat de prijsverlagingen gedeeltelijk worden gecompenseerd door inkomenstoelagen, zullen de landbouwuitgaven van de EU in dit scenario per saldo toenemen.

4.2 Basisveronderstellingen

De basisveronderstellingen die ten grondslag liggen aan de gekozen scenario's hebben betrekking op het moment van toetreding, de samenstelling van de toetreders en de referentieperiode voor de vaststelling van de toeslagen. Voor de bepaling van de overige uitgaven voor het markt- en prijsbeleid zijn veronderstellingen nodig over de productie- en consumptieontwikkeling in de nieuwe lidstaten en over de wereldmarktprijs (oftewel externe prijs). Verder is een veronderstelling nodig over de landbouwuutgaven in de nieuwe lidstaten voor het plattelandsbeleid.

Wanneer en welke landen?

Ten aanzien van het tijdstip van de toetreding van de kandidaatlidstaten heeft de EU de toezegging gedaan dat zij vanaf eind 2002 klaar zal zijn voor een eerste groep toetreders. Alle twaalf kandidaatlidstaten komen hiervoor in aanmerking indien zij voldoen aan de gestelde criteria. Gelet op de aanpassingen die nog nodig zijn van de zijde van de nieuwe lidstaten en de ratificatie van de toetredingsakkoorden door de huidige lidstaten, is in deze studie een zekere marge ingebouwd in het moment van toetreding. Er is gekozen voor 1 januari 2004 als toetredingstijdstip. Mocht de toetreding eerder of later plaatsvinden, dan verschuiven de begrotingsgevolgen van de toetreding van de betreffende landen eenvoudigweg.

Referentieperiode

Toekenning van directe toeslagen op basis van de actuele productiehoeveelheid in de nieuwe lidstaten stuit op bezwaren omdat dit de productie stimuleert. De productiehoeveelheid of quota op basis waarvan directe toeslagen worden verleend zullen daarom bevroren worden op een bepaald niveau. In de EU wordt voor de bepaling van dergelijke referentiehoeveelheden meestal de gemiddelde productie van een aantal jaren uit het verleden genomen. De kandidaatlidstaten zelf hebben laten weten dat ze een referentiehoeveelheid willen op basis van hun 'productiepotentie', gezien de sterke productiedaling sinds de transitie. Een referentiejaar als 1989 zou waarschijnlijk in de buurt komen van deze door de nieuwe lidstaten gewenste productiepotentie. Een alternatief is het begin van de jaren negentig als referentieperiode te nemen, toen de productie al duidelijk teruggevallen was. Een mogelijk compromis is een zo actueel mogelijke periode. In de studie wordt uitgegaan van 1996-98. Het nemen van een nog recentere referentieperiode is voorlopig geen optie door het gebrek aan betrouwbare data.

Marktontwikkelingen

De uitgaven aan exportrestituties en interventie maatregelen zijn vooral afhankelijk van het verschil tussen de interne en externe prijs en de omvang van de exportoverschotten. De ont-

wikkeling van exportoverschotten volgt uit de ontwikkeling van de productie en de consumptie. De veronderstellingen hierover in deze exercitie zijn gebaseerd op de uitgangspunten die de Europese Commissie hanteert in haar marktprognoses voor 2000-2006 (zie bijlage 1). Het verschil tussen interne en externe prijzen, dat de hoogte van de exportsubsidie bepaalt, volgt uit de zogenaamde WTO-notificatie van de EU over de verleende exportsubsidies in 1998/1999. Hieruit is een gemiddelde externe prijs (gemakshalve wereldmarktprijs te noemen) berekend die vervolgens geëxtrapoleerd is naar de periode 2004-2010.

Overige veronderstellingen

Om de EU-uitgaven voor het markt- en prijsbeleid ten aanzien van de overige producten te schatten is een vermenigvuldigingsfactor van 1,25 toegepast op de berekende uitgaven in het eerste scenario. Deze factor is afgeleid van het feit dat de in het rekenmodel meegenomen producten circa 80% van de uitgaven voor het markt- en prijsbeleid van de huidige EU-15 voor hun rekening nemen. De betreffende bedragen zijn ongewijzigd meegenomen in de berekeningen van de uitgaven voor de andere scenario's. Infasering of reductie van inkomenstoelagen heeft zo geen invloed op de betreffende uitgaven.

Naast de uitgaven voor het markt- en prijsbeleid zijn er ook landbouwuitgaven voor het plattelandsbeleid. Hiervoor wordt in de praktijk een vast bedrag bepaald, dat versleuteld wordt. Om deze uitgaven voor de KLS te ramen is een directe relatie verondersteld tussen de huidige EU-landbouwuitgaven voor het plattelandsbeleid en de oppervlakte cultuurgrond in de EU-15. Aangenomen is dat deze verhouding ook zal gelden in de nieuwe lidstaten. Verder is aangenomen, in lijn met de financiële perspectieven van de EU, dat het bedrag aan plattelandssteun in de beschouwde periode langzaam toegroeit naar het berekende maximumniveau in verband met de beperkte absorptiecapaciteit van de toetredende landen.

5 EU-landbouwwitgaven bij verschillende toetredingsscenario's

5.1 Totale uitgaven

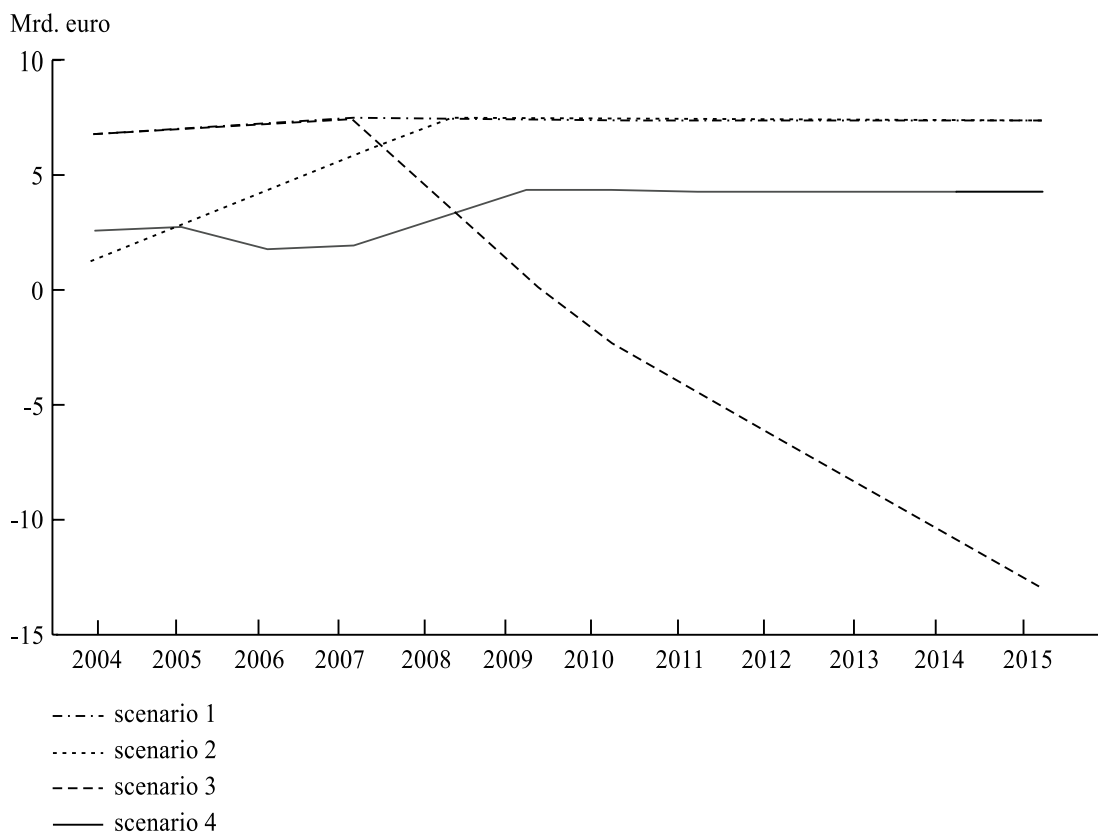
In de financiële perspectieven van de EU voor de periode 2000-2006 is voor additionele landbouwwitgaven bij toetreding van (6) nieuwe lidstaten een bedrag opgenomen van 1,6 miljard euro in 2002, oplopend naar 3,4 miljard euro in 2006. De toename houdt verband met een geleidelijke ingroei van de plattelandssteun. De in deze studie berekende uitgaven voor de basislijn volgen hetzelfde patroon, maar liggen op een hoger niveau. Dit laatste is het gevolg van de technische veronderstelling dat niet 6 maar alle 12 KLS in het eerste jaar zullen toetreden.

Tabel 5.1 EU-landbouwwitgaven (mln. euro) bij verschillende toetredingsscenario's

		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Basislijn		3.689	4.500	5.476	6.417	7.262	7.286	7.313	7.542
Effecten van scenario's t.o.v. de basislijn									
1. 100% toeslagen	KLS	6.793	7.029	7.265	7.501	7.501	7.501	7.501	7.501
2. infasering toeslagen	KLS	1.359	2.764	4.264	5.859	7.359	7.501	7.501	7.501
3. reductie van toeslagen	KLS	6.793	7.029	7.265	7.501	6.751	6.075	5.468	3.229
	EU-15	0	0	0	0	-2.819	-5.356	-7.640	-16.056
4. hervorming suiker- en zuivelbeleid	KLS	517	751	750	984	1.217	1.450	1.450	1.441
	EU-15	2.094	2.024	1.005	952	1.909	2.866	2.866	2.866

De uitkomsten voor de vier beschouwde scenario's laten grote gevolgen zien voor de begroting. De geraamde extra uitgaven verschillen per scenario en jaar (tabel 5.1 en figuur 5.1). In het eerste scenario, met 100%-toekenning van directe toeslagen, stijgen de EU-landbouwwitgaven voor de 12 KLS naar een niveau dat vanaf 2007 circa 7,5 miljard euro hoger ligt dan de uitgaven volgens de basislijn. In het tweede scenario worden de inkomensvoetstukken in vijf stappen opgebouwd naar een niveau van 100%. Hierbij zijn de extra uitgaven in 2004 aanzienlijk lager dan in het eerste scenario. Het verschil wordt in de loop van de tijd echter steeds kleiner en vanaf 2009 geven de scenario's 1 en 2 gelijke uitkomsten.

Het derde scenario gaat uit van een geleidelijke reductie (degressiviteit) van inkomens- toeslagen voor alle lidstaten. Hierdoor ligt de uitkomst voor de KLS in scenario 3 in het jaar 2015 ruim 4 miljard euro lager dan in de scenario's 1 en 2. Voor de EU-15 betekent dit scenario een uitgavenreductie van 7,6 miljard euro in 2010 en 16 miljard in 2015. De absolute gevolgen zijn verreweg het grootst voor Frankrijk, gevolgd door Spanje (zie bijlage 4). In relatieve zin is het effect het grootst voor het Verenigd Koninkrijk, waarvoor de graan- en rundvleestoelagen betrekkelijk belangrijk zijn.

Figuur 5.1 Effecten van de vier scenario's voor de EU-landbouwuitgaven in de EU-27 (EU-15 + KLS-12) (in mrd. euro ten opzichte van de basislijn)

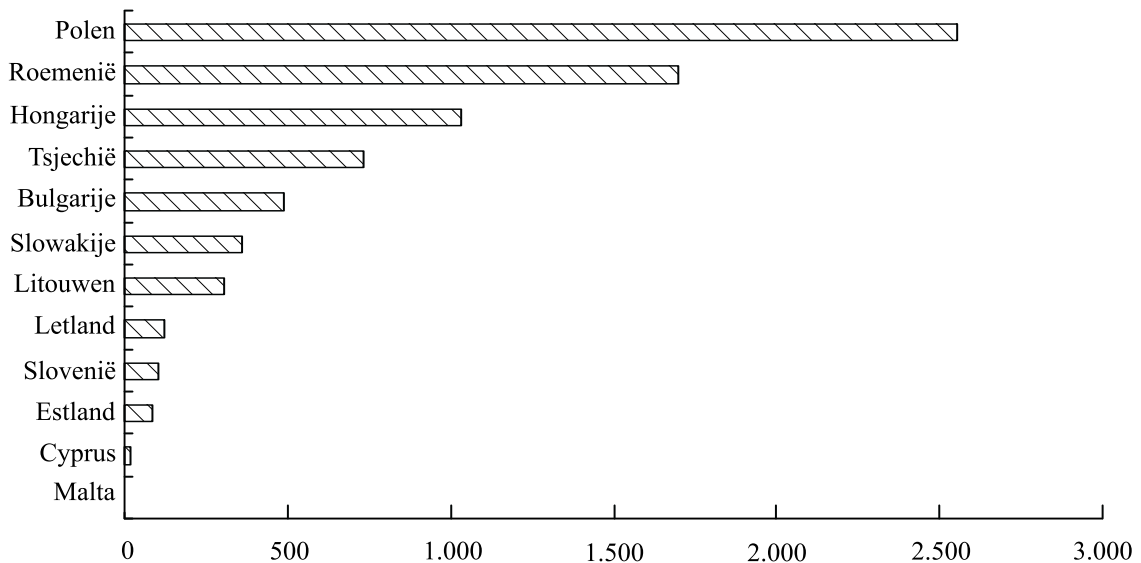
Een denkbaar scenario is een combinatie van de scenario's 2 en 3: infasering van inkomens- toeslagen in de nieuwe lidstaten en reductie van toeslagen in de gehele EU (inclusief nieuwe lidstaten) na 2007. Bij de gekozen uitgangspunten leidt een dergelijk scenario ertoe dat het begrotingseffect van de toeslagen voor de nieuwe lidstaten vanaf 2010 meer dan volledig wordt gecompenseerd door de reductie van de toeslagen in de uitgebreide EU.

Het vierde scenario, hervorming van het suiker- en zuivelbeleid, heeft in absolute termen een groter effect op de EU-15 dan op de KLS. In dit scenario wordt een deel van de prijssteun aan zuivel- en suikerproducenten vervangen door inkomenssteun. Het verschil van deze hervormingsvariant met de basislijn belooft voor de nieuwe lidstaten bijna 1,5 miljard euro in het laatste beschouwde jaar (2015), tegenover bijna 3 miljard euro voor de EU-15 (bijlage 4). In relatieve zin hebben de suiker- en zuivelhervorming het meeste effect op de lidstaten met een betrekkelijk groot aandeel in de zuivel- en suikerquota, zoals Nederland en Luxemburg.

5.2 Uitgaven per kandidaatlidstaat

Algemeen

Om inzicht te geven in de uitgaven per kandidaatlidstaat zijn de uitkomsten van het eerste scenario het meest illustratief. De begrotingsgevolgen van dit scenario 1 zijn het grootst voor de kandidaatlidstaten met de omvangrijkste akkerbouwproductie en veestapels, namelijk Polen en Roemenië. Alleen Polen neemt al ruim een derde van de directe toeslagen voor zijn rekening. Samen komt zo'n 80% van de toeslagen in de nieuwe lidstaten op naam van vier landen: Polen, Roemenië, Hongarije en Tsjechië.

Figuur 5.2 Gevolgen van scenario 1 voor de uitgaven (mln. euro) aan directe toeslagen per land

Toetredingstijdstip

In de basislijn van deze studie is verondersteld dat alle twaalf kandidaatlidstaten in 2004 tot de EU toetreden. Het is niet waarschijnlijk dat dit gebeurt. De Europese Commissie doet in haar 'Strategy Paper' geen uitspraken over precieze toetredingstijdstippen van de kandidaatlidstaten (EC, 2000b). Uit deze documenten is wel af te leiden dat Bulgarije en Roemenië op basis van alle politieke en economische criteria voorlopig de laatste plaatsen in lijken te nemen in de rij van toetredingskandidaten. Hierbij dient opgemerkt te worden dat deze situatie zich in de komende tijd natuurlijk kan wijzigen. Cyprus, Malta, Estland, Hongarije, Polen, Tsjechië en Slovenië mogen voorlopig tot de kopgroep gerekend worden (Agra Europe, 2000). Litouwen, Slowakije en Letland nemen een middenpositie in. De Commissie benadrukt dat de landen die nu het verst verwijderd zijn van toetreding bij aanzienlijke voortgang alsnog tot de eerste toetreders kunnen gaan behoren.

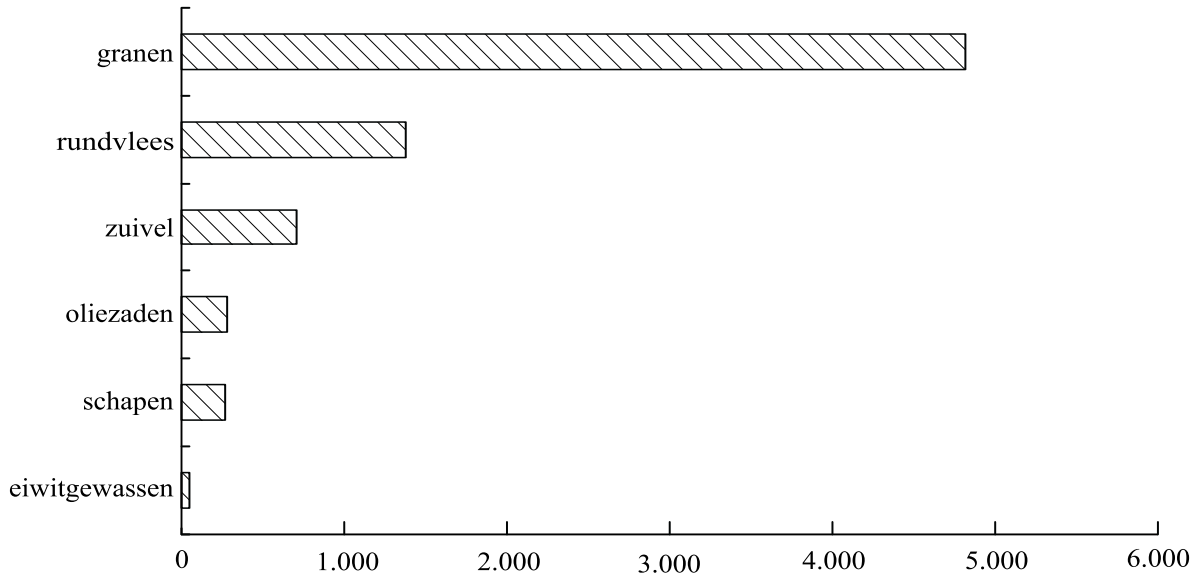
Wanneer Roemenië en Bulgarije later tot de EU toetreden, leidt dat een forse verschuiving van uitgaven in de tijd: in 2006 zijn ze dan 3,3 miljard euro lager (bijlage 3). Vanwege het grote aandeel van Polen in de totale landbouwuitgaven in de KLS (32%), heeft ook het toetredingstijdstip van dit land een belangrijk effect op de uitgaven. De aandelen in de uitgaven van de buurlanden Tsjechië en Slowakije liggen met respectievelijk 11 en 5% aanzienlijk lager dan het aandeel van Polen. De invloed van Hongarije is met 14% bijna net zo groot als die van deze twee landen samen. Hongarije en Tsjechië zijn wel in sterke mate bepalend voor eventuele exportoverschotten in de nieuwe lidstaten, zodat deze twee landen een relatief groot gewicht in de schaal leggen als het gaat om marktuittgaven van de uitgebreide EU. Het belang van de Baltische staten voor de uitgaven is gering: Estland, Letland en Litouwen hebben samen een aandeel van slechts 8% in de uitgaven.

5.3 Uitgaven per product

De granen vormen de hoofdmoot van de EU-landbouwuitgaven in de KLS bij een scenario van 100%-verlening van toeslagen. Van de zes beschouwde producten nemen granen in 2010 maar liefst 60% van de totale begrotingsgevolgen voor hun rekening. De grote betekenis van granen voor de landbouwuitgaven verklaart waarom Polen en Roemenië zo'n omvangrijk deel van de totale uitgaven incasseren in de berekende scenario's.

Wanneer de zuivel- en suikersector verder hervormd worden, volgens dezelfde systematiek als in de graansector, neemt het relatieve belang van de graansector in de totale landbouwuitgaven af. In de EU-15 is het aandeel van de zuivelsector in de totale EU-landbouwuitgaven tegenwoordig circa 7% (zie paragraaf 3.4). Dit aandeel zal in de komende jaren aanmerkelijk toenemen als gevolg van de besluiten van Berlijn. Doorrekening van scenario 1 voor de nieuwe lidstaten levert voor zuivel een aandeel van 15% in de totale landbouwuitgaven op (in 2010). Bij een extra hervorming van het zuivelbeleid neemt het aandeel verder

toe omdat het bedrag aan directe toeslagen, dat een belangrijke stempel op de totale uitgaven drukt, stijgt. Te verwachten knelpunten in de naleving van huidige en toekomstige WTO-verplichtingen vormden de aanleiding voor de keuze van scenario 4 als rekenvariant in deze studie. Scenario 4 illustreert dan ook bovenal de grote mogelijke invloed van WTO-afspraken en eventuele daaruit voortkomende hervormingen op de verdeling van de landbouwuitgaven over de producten.

Figuur 5.3 EU-landbouwuitgaven (mln. euro) in de KLS per product volgens scenario 1 in 2010

Voor de hoogte van de marktuitgaven zijn vooral de ontwikkelingen in de zuivelsector en in mindere mate de rundvleessector van belang. Het zijn dan ook de landen die een relatief grote exporteur van deze producten zijn, zoals Tsjechië en Litouwen, die een betrekkelijk groot aandeel in de marktuitgaven van de kandidaatlidstaten voor hun rekening nemen. De interne EU-prijzen van graan liggen in de buurt van het wereldmarktniveau, waardoor er slechts een geringe subsidie nodig is om het verschil tussen de interne en externe prijs te overbruggen. Voor suiker zijn wel aanzienlijke subsidies nodig om deze op externe markten af te zetten, maar de subsidies worden gefinancierd door middel van productieheffingen (paragraaf 3.5). Deze heffingen worden niet verrekend aan de uitgavenkant van de EU-begroting, maar zijn zichtbaar aan de inkomstenkant.

5.4 Gevoeligheid voor uitgangspunten

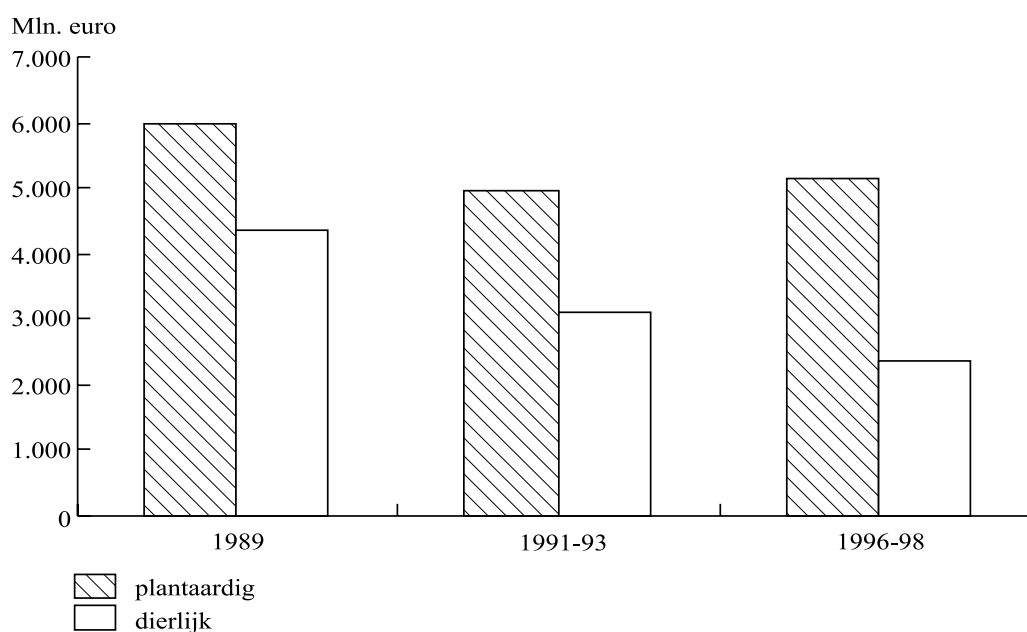
Referentieperiode

De keuze van de referentieperiode waarop de eventuele toeslagen worden gebaseerd is van groot belang voor het effect op de begroting van de berekende scenario's. Als in plaats van 1996-1998 het jaar 1989 wordt gekozen betekent dit voor scenario 1 in totaal ruim 3,5 miljard euro hogere uitgaven in 2010. Wanneer de gemiddelde productie van 1991-1993 als referentie wordt gekozen heeft dat een geringer effect op de berekende uitgaven (tabel 5.4).

Tabel 5.4 Gevoeligheid van de referentieperiode op de EU-landbouwwitgaven in de KLS volgens scenario 1: positieve verschillen (mln. euro) ten opzichte van de basisscenario's met referentiejaar 1996-1998

Referentieperiode voor de toeslagen	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Referentieperiode 1991-1993	735	720	705	690	690	690	690
Referentiejaar 1989	3.206	3.319	3.431	3.543	3.543	3.543	3.543

Sinds 1989 is vooral de dierlijke productie fors teruggevallen. De keuze van 1989 als referentiejaar leidt dan ook tot een grotere procentuele toename van de uitgaven van de dierlijke producten dan die van plantaardige producten. Bij rundvlees en schapen is er zelfs sprake van meer dan een verdubbeling van de uitgaven bij de keuze van 1989 als productiereferentie.

Figuur 5.4 Directe toeslagen (mln. euro) aan plantaardige en dierlijke producten volgens scenario 1 in 2010 bij verschillende referentieperioden

Doordat de veestapel in de Midden- en Oost-Europese landen (gemiddeld) stelselmatig is ingekrompen sinds 1989, leidt ook een referentiejaar 1991-93 tot hogere scenario-uitkomsten dan referentiejaar 1996-98. In de plantaardige sector heeft de productie na een aanvankelijke daling een positieve kentering laten zien in de tweede helft van de jaren negentig. Hierdoor zijn de graan- en oliezuadenuitgaven bij de keuze van de referentieperiode 1991-93, met een kleinere productie, lager dan bij de referentieperiode 96-98 (tabel 5.5). Per saldo is het effect van de teruggang in de dierlijke sector groter dan de groei in de plantaardige sector, wat resulteert in een uitgavenstijging van 690 miljoen euro.

Productieontwikkeling

Een van de meest onzekere factoren bij het ramen van begrotingsgevolgen van toetreding is de ontwikkeling van de productie en consumptie in de nieuwe lidstaten. In het rekenmodel van deze studie zijn deze ontwikkelingen niet als variabelen opgenomen, terwijl de EU-landbouwuitgaven en de productie- en consumptieontwikkelingen elkaar in werkelijkheid wederzijds kunnen beïnvloeden. In deze studie zijn vaste groeivoeten verondersteld omdat het grootste gedeelte van de EU-landbouwuitgaven bestaat uit directe toeslagen. Deze directe toeslagen worden verleend op basis van vaste referenties waardoor de invloed van productie- en consumptieontwikkelingen op de modeluitkomsten relatief gering is.

De vele productieprognoses die in de afgelopen jaren zijn gemaakt voor de MOE-landen bleken achteraf vaak te optimistisch te zijn. Er is daarom gekozen voor behoedzame veronderstellingen ten aanzien van de productie- en consumptieontwikkelingen in de KLS. Een gunstigere ontwikkeling van de productie is evenwel goed mogelijk, zeker onder invloed van de inmiddels op gang gekomen toetredingsonderhandelingen. De vier scenario's zijn daarom ook doorgerekend voor het geval dat de productie met een procentpunt per jaar sneller groeit dan in de uitgangssituatie. Dit betekent voor de periode 2004-2010 een totale gemiddelde productiegroei van 30%.

Tabel 5.6 Gevoeligheid van de EU-landbouwuitgaven in de KLS voor een 1%-punt hogere gemiddelde jaarlijkse groei: positief verschil (mln. euro) ten opzichte van uitgangsscenario's

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Scenario's 1, 2 en 3	377	460	547	655	781	925	1.075
Scenario 4 (extra hervorming suiker en zuivel)	356	409	486	549	618	691	807

Bij een gelijkblijvende consumptieontwikkeling zal een hogere productiegroei extra exportoverschotten veroorzaken. Deze kunnen met interventie maatregelen of exportsubsidies geruimd worden. Dit zou in 2004 en 2010 voor respectievelijk bijna 400 miljoen euro en bijna

1,1 miljard euro extra landbouwwuitgaven zorgen in de scenario's 1, 2 en 3. Voor Roemenië zijn de gevolgen het meest ingrijpend. In het basisscenario realiseerde Roemenië geen exportoverschotten, maar met een 1%-hogere groei is dat wel het geval. Voor Polen stijgen de marktuittgaven eveneens relatief sterk. Omdat de directe toeslagen in de rekenvarianten bepaald worden aan de hand van een vast referentiejaar heeft de productieontwikkeling geen invloed op de hoogte van de toeslagen. In scenario 4 worden de steunprijzen van suiker en zuivel verlaagd, waardoor het verschil tussen de interne en externe prijs afneemt. Als gevolg hiervan zijn de gevolgen voor de begroting geringer dan in de scenario's zonder deze hervormingsmaatregel.

Wereldmarktprijzen

Wereldmarktprijzen schommelen doorgaans vrij sterk. De interne prijs in de EU is daarentegen behoorlijk stabiel vanwege de prijsondersteuning die het gemeenschappelijk landbouwbeleid een aantal producten biedt. De wereldmarktprijzen van agrarische producten zijn onzeker. Om een indruk te krijgen van de invloed van prijsstijgingen of prijsdalingen op de EU-landbouwwuitgaven voor de nieuwe lidstaten zijn de vier scenario's doorgerekend met zowel een 25%-hogere als ook 25%-lagere externe prijs. De effecten hiervan zijn voor alle jaren en scenario's vrijwel identiek en relatief gering (zie bijlage 3). Gemiddeld leidt een kwart hogere of lagere externe prijs tot een daling respectievelijk stijging van de totale landbouwwuitgaven van de kandidaatlidstaten van ruim 3% (ten opzichte van de uitgangssituatie in tabel 5.1).

De EU-prijs van granen komt door de besluiten van Berlijn (15%-verlaging van steunprijzen) steeds dichterbij de wereldmarktprijs te liggen. Hierdoor zullen exportsubsidies voor een aantal graansoorten (met name tarwe) overbodig worden bij een 25%-stijging van de wereldmarktprijs. De exportsubsidies voor rundvlees worden eveneens overbodig. Als gevolg van een uitgavendaling van graan en rundvlees bij 25%-hogere externe prijzen vertoont het aandeel van zuivel in de totale marktuittgaven een duidelijke groei ten opzichte van het uitgangsscenario. Dit wordt weerspiegeld in de verdeling van de uitgaven over de landen. Het aandeel van Polen en Litouwen in de marktuittgaven neemt aanmerkelijk toe door het belang van de zuivelsector in deze landen. Het relatieve aandeel van belangrijke graanexporteurs als Hongarije en Tsjechië in de marktuittgaven kent juist een afname.

Het prijsniveau van suiker en zuivel blijft ondanks een hogere wereldmarktprijs gemiddeld op een niveau dat boven de externe prijzen ligt. Voor een groot aantal zuivelproducten zal export zonder subsidies wel mogelijk worden omdat er geen sprake is van één wereldmarktprijs. Voor de verschillende zuivelproducten gelden immers verschillende externe prijzen op de diverse afzetmarkten. De prijzen van suiker bijvoorbeeld, worden in de meeste ontwikkelde landen zwaar ondersteund, waardoor de wereldmarkt een dumpmarkt voor overschotten is met doorgaans extreem lage prijzen in vergelijking met de interne producentenprijzen.

Reductie van toeslagen

Bij een werkelijke keuze van een reductiepercentage zal met diverse factoren rekening gehouden worden, zoals de beschikbare budgettaire ruimte, de te verwachten inkomensgevolgen voor de agrarische sector en mogelijke andere economische effecten. Het in deze studie gekozen scenario van afbouw is louter een rekenvariant die een indicatie geeft van te verwachten begrotingsgevolgen. Om een indicatie te geven van de gevolgen van de keuze van een ander reductiepercentage is scenario 3 ook doorberekend met 5 en 15% in plaats van 10% (zie bijlage 3). Wanneer de toeslagen met 5% - dus minder snel - verlaagd worden zijn de totale landbouwuitgaven van de kandidaatlidstaten in 2010 zo'n 9% (962 miljoen euro) hoger dan in het scenario met 10% reductie. Bij een snellere verlaging (van 15%) liggen de uitgaven juist 862 miljoen euro lager dan in het uitgangsscenario. Wijziging van het reductiepercentage heeft de sterkste uitwerking op de landen met een relatief groot aandeel directe toeslagen, vooral Polen en Roemenië en in de EU Frankrijk en Spanje.

5.5 Vergelijking met andere studies

De in deze studie berekende EU-landbouwuitgaven bij verschillende scenario's worden niet te gengesproken door andere studies. In een voorafgaande studie over het effect van de uitbreiding op de EU-landbouwuitgaven is uitgegaan van volledige toekenning van directe toeslagen aan de kandidaatlidstaten (Silvis en Van Rijswijk, 1999b). Voor de tien MOE-landen werd het totale effect becijferd tussen 13,7 en 19,3 miljard euro in 2010, afhankelijk van het gekozen scenario. De raming van de nieuwe studie, bij een scenario van 100%-directe toeslagen en een behoedzame productieontwikkeling, houdt hier met ongeveer 15 miljard euro aardig het midden tussen.

Een recente studie van Münch (2000) in opdracht van de Europese Commissie, becijfert de begrotingsgevolgen van de uitbreiding van de EU met 5 landen (Polen, Hongarije, Tsjechië, Estland, en Slovenië) op bijna 10 miljard euro in 2013. In de onderhavige studie hebben de genoemde vijf landen een aandeel van circa 60% in de totale uitgaven. Wanneer de ramingen van Münch op basis van dit aandeel doorgetrokken worden naar de 12 KLS liggen ze circa 1,5 miljard euro hoger dan in deze studie. Münch komt tot de genoemde bedragen op basis van berekeningen met het European Simulation Model (ESIM). Uit de publicatie van de resultaten van deze modelsimulaties van Münch is niet precies op te maken welke veronderstellingen aan de uitkomsten ten grondslag liggen (vooral ten aanzien van productieontwikkelingen). Het is daarom moeilijk om de verschillen in uitkomsten tussen deze studie en die van Münch te verklaren.

Een onderzoek van het Duitse onderzoeksinstituut IAMO geeft een raming van de begrotingsgevolgen van EU-uitbreiding met tien Midden- en Oost-Europese kandidaatlidstaten in het jaar 2007 (Weber et al., 2000). De raming is het resultaat van modelsimulaties met het

CEEC-ASIM-model (Central and Eastern European Countries Agricultural Simulation model). Voor graan, oliezaden, suiker, zuivel en rundvlees komen Weber et al. tot landbouwwitgaven van 7,5 miljard euro (in prijzen 1999). De uitgangspunten die gehanteerd worden door Weber et al. vertonen veel overeenkomsten met die in deze studie. Zo zijn de veronderstelde productieontwikkelingen gebaseerd op prognoses van de Europese Commissie. Het veronderstelde referentiejaar is 1997, en de wereldmarktprijzen zijn overgenomen van FAPRI-prognoses. Het zijn de kleine verschillen in uitgangspunten die ervoor zorgen dat de uitkomsten in de onderhavige studie voor dezelfde producten enkele honderden miljoenen euro's hoger liggen dan die in de studie van Weber et al.

Recente modelsimulaties met het zogenaamde GTAP-model leiden afhankelijk van het gekozen scenario voor de tien MOE- kandidaatlidstaten tot begrotingsgevolgen tussen 5,5 en 16 miljard euro in 2010 (Frandsen en Jensen, 2000). Het scenario van Frandsen en Jensen dat leidt tot landbouwwitgaven van 16 miljard euro is vergelijkbaar met scenario 1 (100%-toeslagen) in deze studie. Dit betekent een verschil in uitkomsten van circa 1 miljard euro. Dit verschil is deels te verklaren uit de verschillen in uitgangspunten met betrekking tot productieontwikkeling en referenties voor de verlening van directe steun. Deze referentieniveaus voor directe steun liggen in de exercitie van Frandsen en Jensen hoger dan in deze studie.

5.6 Conclusies

Voor de Raad en Europese Commissie geldt als uitgangspunt in de toetredingsonderhandelingen dat de hectaretoeslagen en dierpremies van het gemeenschappelijk landbouwbeleid niet in de KLS van toepassing zullen zijn. Verlating van dit uitgangspunt heeft aanzienlijke gevolgen voor de EU-begroting. Dit hoofdstuk heeft een overzicht geboden van de gevolgen voor de EU-landbouwwitgaven bij een aantal technische scenario's; ook is de gevoeligheid voor de gekozen uitgangspunten in kaart gebracht en zijn de resultaten vergeleken met die van andere studies. Nadere details zijn ondergebracht in de bijlagen. De belangrijkste conclusies van de berekeningen zijn de volgende:

- De berekende uitgaven voor de basislijn volgen hetzelfde patroon als de financiële perspectieven van de EU voor de periode 2000-2006. Dat de berekende uitgaven op een hoger niveau liggen, is hoofdzakelijk het gevolg van de technische veronderstelling dat niet 6 maar alle 12 KLS in het eerste jaar zullen toetreden.
- Volledige toekenning van directe toeslagen aan de 12 KLS op basis van de productiestructuur in 1996-98 vergt bij toetreding 7,5 miljard euro (in 2010) meer EU-landbouwwitgaven dan in de basislijn, waarin geen directe toeslagen worden verleend.
- Vier landen, Polen, Roemenië, Hongarije en Tsjechië zijn bepalend voor 80% van de berekende EU-landbouwwitgaven in de KLS.

- Door het grote gewicht dat Polen en Roemenië in de schaal leggen is het toetredingstijdstip van deze landen van groot belang voor de hoogte van de EU-landbouwuitgaven in een bepaald jaar.
- Het begrotingseffect van een eventuele infasering van inkomenstoelagen in de nieuwe lidstaten kan technisch worden opgevangen door een reductie van toeslagen in de gehele EU (inclusief nieuwe lidstaten).
- Meer dan de helft van de uitgaven voor de belangrijkste producten (graan, oliezaden, eiwitgewassen, suiker, zuivel en rundvlees) komt voor rekening van graan. Reductie van toeslagen heeft de grootste gevolgen voor landen met een fors aandeel in deze sector: Polen in de KLS, en Frankrijk en Spanje in de EU-15.
- Extra hervormingen in de zuivel- en suikersector leiden tot een aanmerkelijke toename van het belang van de zuivelsector in de totale landbouwuitgaven. Dit heeft een relatief grote uitwerking op de landen waarin de zuivelsector van grote betekenis is (Polen, Tsjechoë en Litouwen in de KLS en de Beneluxlanden in de EU-15).
- De omvang van de EU-landbouwuitgaven wordt vooral bepaald door de directe toeslagen. Wijziging van het gekozen referentiejaar (van productie) waarop toeslagen gebaseerd zijn, leidt tot grote verschuivingen in de totale landbouwuitgaven. Voor de kandidaatlidstaten resulteert het jaar 1989, met een relatief hoge plantaardige en dierlijke productie, van alle jaren sinds de transitie in de hoogst mogelijke uitkomst. Een referentieperiode in de eerste helft van de jaren negentig mondt voor de plantaardige productie uit in de laagst mogelijke uitkomsten terwijl voor de dierlijke productie de meest recente jaren leiden tot de laagste uitgaven.
- De directe invloed van wereldmarktprijzen op de landbouwuitgaven is gering, omdat het merendeel van de landbouwuitgaven bestaat uit vaste directe toeslagen.

Literatuur

Agra Europe, *'EU gives new momentum to enlargement talks' in East Europe*, november 2000.

EC (Europese Commissie), *Agricultural situation and prospects in the Central and Eastern European countries: summary report, DGVI*, 1998.

EC, *Second progress report for each of the candidate countries of Central and Eastern Europe + Cyprus, Malta and Turkey, Brussels*, 1999a.

EC, *Prospects for agricultural markets 1999-2006*, 1999b

EC, *28th Financial report on the European Agricultural Guidance and Guarantee Fund (E.A.G.G.F.) - Guarantee Section 1998 financial year, COM(1999) 568 final*, 1999c.

EC, *EU enlargement, DGVI*, April 6, 2000a.

EC, *Strategy Paper: Regular Reports from the Commission on Progress towards Accession by each of the candidate countries*, november 8, 2000b.

Eurostat, New Cronos database

FAO, FAOSTAT database.

Frandsen, S.E. and H.G. Jensen, *Economic impacts of the enlargement of the European Union: analysing the importance of direct payments*, paper prepared for the policy workshop of the concerted fair project, held in Rotterdam, September 21-22, 2000.

Münch, W., 'Effects of CEEC-EU accession on agricultural markets in the CEC and on government expenditure'. In: Tangermann, S. and M. Banse, *Central and Eastern European agriculture in an expanding European Union*, CABI Publishing, Wallingford, 2000.

Rijswick, C.W.J. van, *Gevolgen van EU-uitbreiding voor naleving WTO-verplichtingen*, on-gepubliceerde conceptnotitie, LEI, november 2000.

Silvis, H.J. en C.W.J. van Rijswijk, *Tussen interventie en vrijhandel: WTO en de Nederlandse agrosector*, LEI, Den Haag, 1999.

Silvis, H.J. en C.W.J. van Rijswijk, *EU-landbouwwitgaven bij volledige integratie van de MOE-landen*, LEI, Den Haag, 1999b.

Tangermann, S., 'Widening the EU to Central and Eastern European Countries: WTO and the perspectives of the new member states'. In: Burrell, A and A. Oskam, *Agricultural policy and enlargement of the European Union*, Wageningen, 2000.

Weber, G., Wahl, O. en E. Meinlschmidt, *Auswirkung einer EU-Osterweiterung im Bereich der Agrarpolitik auf den EU-Haushalt*, discussion paper Nr. 26, Halle, IAMO, 2000.

WTO, diverse notificaties.

Bijlage 1   Rekenmodel

B1.1 Doel en opzet

Het rekenmodel heeft als doel de gevolgen voor de EU-landbouwuitgaven te berekenen van verschillende toetredingsscenario's. Er worden 12 kandidaatlidstaten onderscheiden. Omdat tijdstip en wijze van toetreding voor de verschillende landen onzeker zijn, is het rekenmodel zodanig ingericht dat verschillende scenario's flexibel zijn door te rekenen. Om het model verder zo eenvoudig mogelijk te houden is gekozen voor een spreadsheetmodel.

De berekeningen van het model betreffen allereerst de directe toeslagen. Vervolgens zijn op basis van veronderstelde productie- en consumptieontwikkelingen in de kandidaatlidstaten berekeningen gemaakt voor eventuele exportoverschotten. Op basis van deze berekening zijn voor de verschillende landen en producten de marktuittgaven (uitgaven voor voorraadbeheer of uitvoerrestituties) berekend. De berekeningen zijn beperkt tot de 'grote' producten waarvoor in het EU-beleid directe premies zijn voorzien (per hectare en per dier). Hierbij gaat het om granen, oliezaden, eiwitgewassen, zuivel, rundvlees en schapenvlees.

Voor de verschillende landen worden door vermenigvuldiging en sommatie van de productiedata en toeslagen uitkomsten gegenereerd per land en per productgroep. Deze worden vervolgens opgehoogd. In de eerste plaats is een ophogingsfactor gebruikt voor de niet in het rekenmodel meegenomen producten. Op basis van de betreffende verhouding in de EU-15, zijn de uitgaven voor deze producten in de KLS geschat op 25% van de in scenario 1 berekende uitkomsten. De berekende bedragen zijn constant verondersteld voor de scenario's. In de tweede plaats is rekening gehouden met plattelandssteun. De bedragen hiervoor zijn vastgesteld met behulp van de oplopende bedragen in de financiële perspectieven van de EU en de verhouding van de arealen landbouwgrond in de verschillende landen.

Om de gevolgen voor de huidige lidstaten te berekenen is ook de EU-15 opgenomen in het rekenmodel. Daarbij is de EU-15 als geheel in het rekenmodel op dezelfde manier benaderd als de individuele KLS. Op deze wijze zijn directe toeslagen en marktuittgaven voor de zes onderscheiden productgroepen berekend. Het voor de EU-15 berekende bedrag is per productgroep verdeeld over de EU-lidstaten op basis van de aandelen per productgroep van de verschillende landen. Van het totaalbedrag van de basislijn, die de financiële perspectieven van de Europese Commissie volgt, is in het rekenmodel geen verdeling over de lidstaten beschikbaar. Deze is geschat met behulp van de landbouwuitgaven in de jaren 1996, 1997 en 1998. Het gemiddelde aandeel van de lidstaten gedurende deze drie financiële jaren is als verhouding gebruikt om de bedragen in de basislijn over de lidstaten te verdelen.

B1.2 Directe toeslagen

De besluiten van Berlijn over Agenda 2000 vormen het uitgangspunt voor de premiebedragen die in het rekenmodel worden opgenomen.

Granen, oliezaad en eiwithoudende gewassen

In de eerste plaats gaat het hierbij om een niet-gewasgebonden hectaretoeslag van 63 euro/ton voor granen en oliezaad en van 72,5 euro/ton voor eiwithoudende gewassen. Voor de berekening is de gemiddelde grondproductiviteit (productie per hectare) van belang. Voor braaklegging geldt dezelfde toeslag als voor graan, namelijk 63 euro/ton.

Rundvlees

Er zijn vijf soorten rundvleespremies die vanaf het jaar 2000 worden verhoogd tot de volgende bedragen in 2002 (en volgende jaren):

- 210 euro per stier (eenmalige premie);
- 150 euro per os (twee keer per levensduur);
- 200 euro per zoogkoe (per jaar);
- 80 euro slachtpremie per dier dat ouder is dan acht maanden;
- 50 euro kalfpremie per geslacht of geëxporteerd dier (van maximaal 160 kg).

Voor de premie voor mannelijke runderen geldt met ingang van verkoopseizoen 2000 dat het maximum aantal van 90 dieren waarvoor premie kon worden aangevraagd is komen te vervallen. Wel geldt nog steeds een regionaal maximum, dit is het totaal aantal dieren waarvoor per regio (sommige landen gelden als 1 regio) premie kan worden toegekend. Bij overschrijding van dit maximum, wordt het aantal dieren dat voor premie in aanmerking komt, per producent evenredig verminderd. De maximumleeftijd van stieren van 21 maanden is vervallen, voor stieren kan dus ongeacht de leeftijd premie worden aangevraagd. Voor stieren van 24 maanden en ouder geldt een gve-norm van 1,0 gve per ha. Met deze randvoorwaarden is in het model geen rekening gehouden. Voor geslachte runderen kunnen houders van rundvee per 1 januari 2000 een premie per dier ontvangen.

De premie is een (gedeeltelijke) compensatie voor de verlaging van de interventieprijzen. De premie geldt voor elk binnen de EU geslacht rund en voor elk rund dat wordt geëxporteerd naar een land buiten dit gebied. Het rund moet tenminste acht maanden oud zijn. Bovendien moet de producent aan de I&R-eisen voldoen. De premie wordt stapsgewijs verhoogd: 27 euro per dier in het jaar 2000, 53 euro in 2001, en 80 euro vanaf 2002. Gekoppeld aan de slachtpremie wordt een aanvullend bedrag uit de zogenoemde nationale enveloppe verstrekt. De nationale enveloppe bedraagt voor Nederland 8,4 miljoen euro in het jaar 2000, 16,9 miljoen euro in 2001, en 25,3 miljoen euro vanaf 2002. Het bedrag per dier hangt af van het totaal aantal dieren van minimaal 15 maanden oud dat voor premie in aanmerking komt en zal

naar verwachting ongeveer 6 euro voor een vrouwelijk rund en 12 euro voor een mannelijk rund zijn in 2000, oplopend tot respectievelijk 20 euro en 35 euro vanaf 2002.

Zuivel

Melkveehouders zullen gedeeltelijk voor de prijsverlagingen gecompenseerd worden in de vorm van een premie per ton quotum, die oploopt van 5,75 euro/ton in 2005 naar 11,49 euro/ton in 2006 en 17,24 euro/ton in de volgende jaren. Daarnaast krijgen de lidstaten vanaf 2005 een zogenaamde nationale 'enveloppe'. In het model is een aanname gedaan over de omvang van het quotum en de referentiehoeveelheid op basis waarvan premies verstrekt worden.

Schapen en geitenvlees

De premiereregeling voor schapenvlees is niet gewijzigd door de Besluiten van Berlijn. De hoogte van deze premie (de ooi-premie) wordt bepaald door het verschil tussen de basisprijs en de gemiddelde marktprijs in de EU voor zware lammeren. Dit verschil wordt vermenigvuldigd met een coëfficiënt, die de gemiddelde in de EU geproduceerde hoeveelheid zware lammeren per ooi aangeeft. Indien men lichte lammeren in plaats van zware lammeren produceert krijgt men slechts 80% van de premie. Met ingang van 1993 geldt een per producent vastgesteld maximum aan premies. De ooi-premie voor het verkoopseizoen 1999 is in Nederland (voorlopig) vastgesteld op bijna 22 euro. Dit bedrag dient als uitgangspunt voor het rekenmodel. Melkschapenhouders ontvangen 80% van deze premie. De definitieve hoogte van de premie wordt achteraf bepaald op basis van de marktprijzen. Producenten waarvan het bedrijf in een probleemgebied ligt ontvangen een toeslag op de normale premie van ongeveer 7 euro. Melkschapenhouders in een probleemgebied ontvangen een toeslag van 90% van dit bedrag. Hier is geen rekening mee gehouden in het model.

B1.3 Productiedata

Als bron voor gegevens over productie en productiecapaciteit in de verschillende landen is gebruikgemaakt van NewCronos. Dat is de database die door Eurostat is opgebouwd uit de nationale statistieken van de landen. Er is een speciaal domein voor gegevens over de kandidaatlidstaten. Deze data worden eveneens gebruikt door de Europese Commissie. De data in het model hebben betrekking op de productie en productiecapaciteit (areaal of aantal dieren) van tarwe, voergranen, oliezaden, eiwithoudende gewassen, melk, rund- en kalfvlees en schapenvlees.

Voor de referentieperiode op basis waarvan toeslagen verleend worden is het gemiddelde genomen van de jaren 1996, 1997 en 1998. De gemiddelde productie is uitgedrukt in 1.000 ton, de productiecapaciteit in 1.000 ha of 1.000 stuks vee en de gemiddelde productie in ton per ha.

Tabel B1.1 Gemiddelde productie productiecapaciteit en productiviteit van de KLS in de periode 1996-98

	Granen			Oliezaden			Eiwitgewassen		
	productie (1.000 ton)	areaal (1.000 ha)	ton/ha	productie (1.000 ton)	areaal (1.000 ha)	ton/ha	productie (1.000 ton)	areaal (1.000 ha)	ton/ha
Polen	26.043	8.868	2,94	735	379	1,94	185	100	1,85
Hongarije	12.830	2.881	4,45	1.034	581	1,78	129	61	2,11
Tsjechië	6.772	1.650	4,11	658	295	2,23	124	54	2,29
Slovenië	528	95	5,54	3	2	1,29	0	2	0,00
Estland	618	323	1,91	13	12	1,08	13	7	1,86
Roemenië	17.253	6.031	2,86	1.180	1.011	1,17	76	55	1,38
Bulgarije	4.977	2.049	2,43	548	488	1,12	31	50	0,61
Slowakije	3.516	848	4,15	253	96	2,64	76	36	2,08
Litouwen	2.759	1.116	2,47	44	24	1,81	99	52	1,92
Letland	985	465	2,12	2	2	0,71	9	5	1,69
Cyprus	85	54	1,57	0	0	0,00	0	1	0,00
Malta	0	0	0,00	0	0	0,00	0	0	0,00

Tabel B1.2 Gemiddelde productie productiecapaciteit en productiviteit van de KLS in de periode 1996-98

	Melk			Rundvee			Schapen
	productie (1.000 ton)	rundvee (1.000 stuks)	koeien (1.000 stuks)	stieren (1.000 stuks)	zoogkoeien (1.000 stuks)	rundvlees- productie (1.000 ton)	ooien (1.000 stuks)
Polen	12.121	6.814	3.477	1.034	695	425	303
Hongarije	2.024	884	407	170	81	64	668
Tsjechië	2.819	1.738	663	442	133	151	73
Slovenië	581	462	187	109	37	51	37
Estland	707	326	168	48	34	20	24
Roemenië	4.588	3.271	1.687	482	337	182	6.752
Bulgarije	1.228	632	393	39	79	63	2.343
Slowakije	1.128	800	311	199	62	62	294
Litouwen	1.891	999	598	81	120	85	15
Letland	952	473	261	56	52	29	30
Cyprus	180	63	27	13	5	5	131
Malta	41	21	10	4	2	2	8

Tabel B1.3 Gemiddelde veronderstelde jaarlijkse productiegroei (%) in de KLS voor de periode 2004-2015

	Granen	Oliezaden	Eiwit- gewassen	Suiker	Zuivel	Rundvlees	Schapenvlees
Polen	2,1	0,2	2,1	1,2	1,6	-0,2	0,7
Hongarije	4,4	-1,4	4,4	1,5	2,8	1,3	2,1
Tsjechië	1,4	-0,4	1,4	0,5	0,9	-2,0	-0,6
Slovenië	3,6	0,0	3,6	1,8	1,5	-0,3	0,6
Estland	2,5	0,0	2,5	1,3	1,0	-0,8	0,1
Roemenie	2,9	-0,8	2,9	1,1	0,8	0,5	0,7
Bulgarije	3,7	1,1	3,7	2,4	1,3	0,4	0,9
Slowakije	2,6	-0,3	2,6	1,2	-0,6	-0,5	-0,6
Litouwen	2,4	0,0	2,4	1,2	-0,5	-2,5	-1,5
Letland	2,5	0,0	2,5	1,3	2,6	4,5	3,6
Cyprus	2,8	-0,2	2,8	1,3	1,1	0,0	0,6
Malta	2,8	-0,2	2,8	1,3	1,1	0,0	0,6

Bron: Europese Commissie, 1999b; aanpassing LEI.

Tabel B1.4 Gemiddelde veronderstelde jaarlijkse consumptiegroei (%) in de KLS voor 2004-2015

	Granen	Oliezaden	Eiwit- gewassen	Suiker	Zuivel	Rundvlees	Schapenvlees
Polen	1,6	0,8	1,6	1,2	1,8	1,2	1,5
Hongarije	1,9	4,0	1,9	3,0	2,3	3,0	2,7
Tsjechië	0,3	0,8	0,3	0,6	0,3	0,0	0,2
Slovenië	1,5	0,0	1,5	0,8	0,0	0,9	0,5
Estland	1,2	0,0	1,2	0,6	1,0	0,0	0,5
Roemenie	0,9	0,8	0,9	0,9	0,7	0,8	0,8
Bulgarije	2,8	3,6	2,8	3,2	1,8	1,1	1,5
Slowakije	1,6	0,1	1,6	0,9	0,6	0,3	0,5
Litouwen	1,6	0,0	1,6	0,8	0,8	-2,7	-1,0
Letland	1,2	0,0	1,2	0,6	2,1	0,7	1,4
Cyprus	1,5	1,0	1,5	1,2	1,1	0,5	0,8
Malta	1,5	1,0	1,5	1,2	1,1	0,5	0,8

B1.5 Veronderstellingen over de exportsteun

Tabel B1.5 Veronderstelde exportsteun in euro/ton in scenario 1 voor de periode 2004-2015

	Granen	Suiker	Zuivel	Rundvlees	Boter
	25	500	165	400	1.728

Tabel B1.6 Veronderstelde exportsteun in euro/ton in scenario 4, per jaar

	Granen	Suiker	Zuivel	Rundvlees	Boter
2004	25	468	150	400	1.568
2005	25	436	135	400	1.408
2006	25	436	135	400	1.408
2007	25	404	120	400	1.248
2008	25	372	105	400	1.088
2009	25	340	90	400	928
2010 en verder	25	340	90	400	928

B1.6 Scenario's

- Scenario 1: volledige toekenning van toeslagen

De gegevens voor productie en productiecapaciteit zijn voor het gemiddelde van de jaren 1996-1998 vermenigvuldigd met de vastgestelde premies. Deze referentiehoeveelheden bepalen het maximum aan te verlenen directe toeslagen in de beschouwde periode (2004-2010). Door gebrek aan data over de rundvleessector (stieren en zoogkoeien) zijn aannames gemaakt over de verdeling van de rundveestapel in verschillende categorieën. De productie van rundvlees is in beschikbare statistieken niet altijd opgesplitst in de productie van volwassen dieren en kalveren. Omdat er een verschillende slachtpremie is voor runderen en voor kalveren is de verdeling deels gebaseerd op andere bronnen. Voor zowel de zuivelsector als de rundvleessector is er sprake van een zogenaamde nationale enveloppe. Voor zuivel en rundvlees is dit bedrag mede gebaseerd op de productie. Voor de kandidaatlidstaten is de hoogte van de enveloppe bepaald op basis van gemiddelde bedrag per kg. melkquotum in de EU. De exportoverschotten van de kandidaatlidstaten brengen marktuitgaven met zich mee. De veronderstelde steunbedragen per ton exportoverschot staan vermeld in tabel B1.5.

- *Scenario 2: infasering van toeslagen*
Bij dit scenario is rekening gehouden met een geleidelijke invoering van directe toeslagen. Daarbij is uitgegaan van 20% in het eerste jaar, 40% in het tweede jaar, etc. totdat in 2008 het maximale premiebedrag wordt uitbetaald. Omdat de zuivelhervorming pas in een latere fase ingaat (2005), wordt hier het maximale bedrag pas in 2009 behaald.

- *Scenario 3: reductie van toeslagen*
Bij dit scenario worden de directe toeslagen geleidelijk verlaagd. Omdat de besluiten voor de periode 2000-2006 al zijn genomen worden de toeslagen pas verlaagd in de daarop volgende periode. In 2007 bedragen ze nog 100% maar daarna worden ze jaarlijks met 10% verlaagd ten opzichte van het voorgaande jaar.

- *Scenario 4: hervorming suiker- en zuivelbeleid*
Bij dit scenario is verondersteld dat de hervorming van het zuivelbeleid al in 2003 plaats vindt. Dat houdt in dat de bedragen waarmee wordt gerekend twee jaar terugschuiven. In tegenstelling tot scenario 1 (waarin de directe toeslagen in 2004 nog nihil zijn) wordt nu in alle jaren een bedrag toegekend, dat in 2005 al maximaal is. Daarnaast wordt uitgegaan van een herziening van het beleid voor de suikersector en een hernieuwde zuivelhervorming in de volgende periode. Deze hervorming geschiedt volgens dezelfde methodiek als de eerste zuivelhervorming. Scenario 4 heeft niet alleen gevolgen voor de hoogte van directe toeslagen maar ook voor de marktsteun vanwege de verlaging van prijssteun voor suiker en zuivel.

Bijlage 2 EU-landbouwwitgaven in de KLS

B2.1 Totale EU-landbouwwitgaven in de KLS

Tabel B2.1.1 Totale EU-landbouwwitgaven in de KLS per scenario (in miljoen euro)

Scenario 1: 100%-toeslagen								
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Directe toeslagen	6.793	7.029	7.265	7.501	7.501	7.501	7.501	7.501
Markttuitgaven	2.521	2.596	2.673	2.751	2.771	2.795	2.822	3.051
Plattelandssteun	1.168	1.904	2.803	3.666	4.491	4.491	4.491	4.491
Totaal	10.482	11.529	12.741	13.918	14.763	14.787	14.814	15.043
Scenario 2: infasering toeslagen								
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Directe toeslagen	1.359	2.764	4.264	5.859	7.359	7.501	7.501	7.501
Markttuitgaven	2.521	2.596	2.673	2.751	2.771	2.795	2.822	3.051
Plattelandssteun	1.168	1.904	2.803	3.666	4.491	4.491	4.491	4.491
Totaal	5.048	7.264	9.740	12.276	14.621	14.787	14.814	15.043
Scenario 3: reductie van toeslagen								
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Directe toeslagen	6.793	7.029	7.265	7.501	6.751	6.075	5.468	3.229
Markttuitgaven	2.521	2.596	2.673	2.751	2.771	2.795	2.822	3.051
Plattelandssteun	1.168	1.904	2.803	3.666	4.491	4.491	4.491	4.491
Totaal	10.482	11.529	12.741	13.918	14.013	13.361	12.781	10.771
Scenario 4: Hervorming suiker- en zuivelbeleid								
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Directe toeslagen	567	850	850	1.134	1.417	1.701	1.701	1.701
Markttuitgaven	2.471	2.497	2.573	2.601	2.571	2.544	2.571	2.791
Plattelandssteun	1.168	1.904	2.803	3.666	4.491	4.491	4.491	4.491
Totaal	4.206	5.251	6.226	7.401	8.479	8.736	8.763	8.983

Tabel B2.1.2 Verdeling van plattelandssteun over de KLS (in miljoen euro)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Polen	380	620	912	1.193	1.461	1.461	1.461	1.461
Hongarije	86	140	206	269	330	330	330	330
Tsjechië	50	81	119	156	191	191	191	191
Slovenië	14	23	34	45	55	55	55	55
Estland	27	45	66	86	105	105	105	105
Roemenië	276	449	662	865	1.060	1.060	1.060	1.060
Bulgarije	116	189	278	363	445	445	445	445
Slowakije	46	74	110	143	175	175	175	175
Litouwen	92	149	220	288	353	353	353	353
Letland	66	107	158	206	253	253	253	253
Cyprus	9	15	22	28	35	35	35	35
Malta	7	12	18	23	28	28	28	28
Totaal	1.168	1.904	2.803	3.666	4.491	4.491	4.491	4.491

B2.2 Uitkomsten Scenario 1 (100% toeslagen), in miljoen euro

- Directe toeslagen bij toetreding in 2004 van de 12 KLS
- Referentieperiode 1996-1998

Tabel B2.2.1 Directe toeslagen per land

Scenario 1	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Polen	2.247	2.349	2.450	2.551	2.551	2.551	2.551	2.551
Hongarije	979	996	1.013	1.030	1.030	1.030	1.030	1.030
Tsjechië	665	688	712	735	735	735	735	735
Slovenië	87	91	96	101	101	101	101	101
Estland	67	73	78	84	84	84	84	84
Roemenië	1.583	1.621	1.660	1.698	1.698	1.698	1.698	1.698
Bulgarije	458	469	479	489	489	489	489	489
Slowakije	332	341	351	360	360	360	360	360
Litouwen	260	275	291	307	307	307	307	307
Letland	98	106	114	122	122	122	122	122
Cyprus	15	16	18	19	19	19	19	19
Malta	2	3	3	3	3	3	3	3
Totaal	6.793	7.029	7.265	7.501	7.501	7.501	7.501	7.501

Tabel B2.2.2 Directe toeslagen per product

Scenario 1	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Granen	4.811	4.811	4.811	4.811	4.811	4.811	4.811	4.811
Oliezaden	282	282	282	282	282	282	282	282
Eiwitgewassen	54	54	54	54	54	54	54	54
Zuivel	0	236	472	708	708	708	708	708
Rundvlees	1.379	1.379	1.379	1.379	1.379	1.379	1.379	1.379
Schape	267	267	267	267	267	267	267	267
Totaal	6.793	7.029	7.265	7.501	7.501	7.501	7.501	7.501

Tabel B2.2.3 Marktuutgaven per land

Scenario 1	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Polen	819	839	858	878	872	869	865	845
Hongarije	319	337	357	377	393	411	430	539
Tsjechië	382	396	409	423	431	439	447	489
Slovenië	50	54	57	61	63	65	67	79
Estland	41	41	41	41	40	38	37	38
Roemenië	397	406	416	425	425	426	427	498
Bulgarije	131	136	141	146	149	152	155	172
Slowakije	106	110	113	117	118	120	121	131
Litouwen	226	225	224	224	219	214	209	184
Letland	44	47	50	53	55	56	58	70
Cyprus	4	4	4	5	5	5	5	5
Malta	1	1	1	1	1	1	1	1
Totaal	2.521	2.596	2.673	2.751	2.771	2.795	2.822	3.051

Tabel B2.2.4 Marktuutgaven per product

Scenario 1	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Granen	83	97	111	127	143	160	179	339
Oliezaden	0	0	0	0	0	0	0	0
Suiker	64	64	64	65	65	65	65	67
Rundvlees	13	12	10	9	7	8	9	14
Schapenvlees	0	0	0	0	0	0	0	0
Zuivel	498	499	500	500	501	503	504	522
Ov. producten	1.863	1.925	1.987	2.050	2.054	2.059	2.064	2.110
Totaal	2.521	2.596	2.673	2.751	2.771	2.795	2.822	3.051

Tabel B2.2.5 Totale uitgaven per land inclusief. andere producten en plattelandssteun

Scenario 1	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Polen	3.446	3.807	4.220	4.622	4.884	4.881	4.877	4.857
Hongarije	1.384	1.473	1.575	1.676	1.753	1.771	1.789	1.898
Tsjechië	1.097	1.165	1.241	1.315	1.358	1.366	1.374	1.416
Slovenië	151	169	188	207	219	221	223	235
Estland	135	158	185	211	229	228	226	227
Roemenië	2.255	2.477	2.737	2.989	3.184	3.184	3.186	3.256
Bulgarije	705	793	898	998	1.083	1.086	1.089	1.106
Slowakije	484	526	574	620	654	655	657	667
Litouwen	578	650	736	818	878	873	869	844
Letland	207	260	322	382	430	431	432	445
Cyprus	28	35	44	52	59	59	59	59
Malta	10	15	21	27	32	32	32	32
Totaal	10.482	11.529	12.741	13.918	14.763	14.787	14.814	15.043

B2.3 Uitkomsten Scenario 2 (infasering toeslagen), in miljoen euro

- Toetreding in 2004 van de 12 KLS
- Infasering van de premies (20-40-60-80-100% vanaf 2004)
- Referentieperiode 1996-1998

Tabel B2.3.1 Directe toeslagen per land

Scenario 2	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Polen	449	919	1.429	1.980	2.490	2.551	2.551	2.551
Hongarije	196	395	601	814	1.020	1.030	1.030	1.030
Tsjechië	133	271	418	574	721	735	735	735
Slovenië	17	36	56	78	98	101	101	101
Estland	13	28	45	64	81	84	84	84
Roemenië	317	641	981	1.335	1.675	1.698	1.698	1.698
Bulgarije	92	185	283	385	483	489	489	489
Slowakije	66	135	207	283	355	360	360	360
Litouwen	52	107	168	236	298	307	307	307
Letland	20	41	65	93	117	122	122	122
Cyprus	3	6	10	15	18	19	19	19
Malta	0	1	2	2	3	3	3	3
Totaal	1.359	2.764	4.264	5.859	7.359	7.501	7.501	7.501

Tabel B2.3.2 Directe toeslagen per product

Scenario 2	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Granen	962	1.924	2.887	3.849	4.811	4.811	4.811	4.811
Oliezaden	56	113	169	225	282	282	282	282
Eiwitgewassen	11	22	32	43	54	54	54	54
Zuivel	0	47	189	425	566	708	708	708
Rundvlees	276	552	828	1.104	1.379	1.379	1.379	1.379
Schapen	53	107	160	214	267	267	267	267
Totaal	1.359	2.764	4.264	5.859	7.359	7.501	7.501	7.501

Tabel B2.3.3 Marktuitlegaven per land

Scenario 2	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Polen	819	839	858	878	872	869	865	845
Hongarije	319	337	357	377	393	411	430	539
Tsjechië	382	396	409	423	431	439	437	489
Slovenië	50	54	57	61	63	65	67	79
Estland	41	41	41	41	40	38	37	38
Roemenië	397	406	416	425	425	426	427	498
Bulgarije	131	136	141	146	149	152	155	172
Slowakije	106	110	113	117	118	120	121	131
Litouwen	226	225	224	224	219	214	209	184
Letland	44	47	50	53	55	56	58	70
Cyprus	4	4	4	5	5	5	5	5
Malta	1	1	1	1	1	1	1	1
Totaal	2.521	2.596	2.673	2.751	2.771	2.795	2.822	3.051

Tabel B2.3.4 Marktuitlegaven per product

Scenario 2	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Granen	83	97	111	127	143	160	179	339
Oliezaden	0	0	0	0	0	0	0	0
Suiker	64	64	64	65	65	65	65	67
Rundvlees	13	12	10	9	7	8	9	14
Schapenvlees	0	0	0	0	0	0	0	0
Zuivel	498	499	500	500	501	503	504	522
Ov. producten	1.863	1.925	1.987	2.050	2.054	2.059	2.064	2.110
Totaal	2.521	2.596	2.673	2.751	2.771	2.795	2.822	3.051

Tabel B2.3.5 Totaal uitgaven per land inclusief andere producten en plattelandssteun

Scenario 2	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Polen	1.648	2.377	3.200	4.051	4.824	4.881	4.877	4.857
Hongarije	601	872	1.163	1.459	1.743	1.771	1.789	1.898
Tsjechië	565	748	947	1.154	1.344	1.366	1.374	1.416
Slovenië	82	113	147	183	216	221	223	235
Estland	82	114	152	191	226	228	226	227
Roemenië	989	1.497	2.058	2.626	3.161	3.184	3.186	3.256
Bulgarije	339	510	702	894	1.077	1.086	1.089	1.106
Slowakije	218	319	430	543	648	655	657	667
Litouwen	370	482	613	748	869	873	869	844
Letland	129	195	273	353	425	431	432	445
Cyprus	16	25	36	48	58	59	59	59
Malta	8	14	20	26	32	32	32	32
Totaal	5.048	7.264	9.740	12.276	14.621	14.787	14.814	15.043

B2.4 Uitkomst Scenario 3 (reductie van toeslagen), in miljoen euro

- Directe toeslagen bij toetreding in 2004 van de 12 KLS
- Referentieperiode 1996-1998
- Reductie van premies vanaf 2007 (10% reductie per jaar t.o.v. voorgaande jaar)

Tabel B2.4.1 Directe toeslagen per land

Scenario 3	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Polen	2.247	2.349	2.450	2.551	2.296	2.066	1.860	1.098
Hongarije	979	996	1.013	1.030	927	834	751	443
Tsjechië	665	688	712	735	662	596	536	317
Slovenië	87	91	96	101	91	82	74	44
Estland	67	73	78	84	76	68	62	36
Roemenië	1.583	1.621	1.660	1.698	1.528	1.375	1.238	731
Bulgarije	458	469	479	489	440	396	357	211
Slowakije	332	341	351	360	324	292	263	155
Litouwen	260	275	291	307	276	249	224	132
Letland	98	106	114	122	110	99	89	53
Cyprus	15	16	18	19	17	16	14	8
Malta	2	3	3	3	3	3	2	1
Totaal	6.793	7.029	7.265	7.501	6.751	6.075	5.468	3.229

Tabel B2.4.2 Directe toeslagen per product

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Granen	4.811	4.811	4.811	4.811	4.330	3.897	3.507	2.071
Oliezaden	282	282	282	282	253	228	205	121
Eiwitgewassen	54	54	54	54	48	44	39	23
Zuivel	0	236	472	708	637	573	516	305
Rundvlees	1.379	1.379	1.379	1.379	1.242	1.117	1.006	594
Schapen	267	267	267	267	240	216	195	115
Totaal	6.793	7.029	7.265	7.501	6.751	6.075	5.468	3.229

Tabel B2.4.3 Marktuitlegaven per land

Scenario 3	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Polen	819	839	858	878	872	869	865	845
Hongarije	319	337	357	377	393	411	430	539
Tsjechië	382	396	409	423	431	439	447	489
Slovenië	50	54	57	61	63	65	67	79
Estland	41	41	41	41	40	38	37	38
Roemenië	397	406	416	425	425	426	427	498
Bulgarije	131	136	141	146	149	152	155	172
Slowakije	106	110	113	117	118	120	121	131
Litouwen	226	225	224	224	219	214	209	184
Letland	44	47	50	53	55	56	58	70
Cyprus	4	4	4	5	5	5	5	5
Malta	1	1	1	1	1	1	1	1
Totaal	2.521	2.596	2.673	2.751	2.771	2.795	2.822	3.051

Tabel B2.4.4 Marktuitlegaven per product

Scenario 3	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Granen	83	97	111	127	143	160	179	339
Oliezaden	0	0	0	0	0	0	0	0
Suiker	64	64	64	65	65	65	65	67
Rundvlees	13	12	10	9	7	8	9	14
Schapenvlees	0	0	0	0	0	0	0	0
Zuivel	498	499	500	500	501	503	504	522
Ov. producten	1.863	1.925	1.987	2.050	2.054	2.059	2.064	2.110
Totaal	2.521	2.596	2.673	2.751	2.771	2.795	2.822	3.051

Tabel B2.4.5 Totale uitgaven per land inclusief andere producten en plattelandsteun

Scenario 3	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Polen	3.446	3.807	4.220	4.622	4.629	4.396	4.186	3.404
Hongarije	1.384	1.473	1.575	1.676	1.650	1.575	1.510	1.312
Tsjechië	1.097	1.165	1.241	1.315	1.284	1.226	1.174	997
Slovenië	151	169	188	207	209	202	196	178
Estland	135	158	185	211	221	212	203	179
Roemenië	2.255	2.477	2.737	2.989	3.014	2.861	2.725	2.289
Bulgarije	705	793	898	998	1.034	993	956	828
Slowakije	484	526	574	620	618	587	559	462
Litouwen	578	650	736	818	848	815	785	669
Letland	207	260	322	382	417	408	399	375
Cyprus	28	35	44	52	57	55	54	48
Malta	10	15	21	27	32	32	32	31
Totaal	10.482	11.529	12.741	13.918	14.013	13.361	12.781	10.771

B2.5 Uitkomst Scenario 4 (hervorming suiker- en zuivelbeleid), in miljoen euro

- Directe toeslagen bij toetreding in 2004 van de 12 KLS
- Referentieperiode 1996-1998
- Volledige toekenning van premies; zuivel- en suikerhervorming in 2003 en 2007

Tabel B2.5.1 Directe toeslagen per land

Scenario 4	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Polen	250	375	375	501	626	751	751	751
Hongarije	45	68	68	90	113	135	135	135
Tsjechië	57	86	86	115	144	173	173	173
Slovenië	10	16	16	21	26	31	31	31
Estland	12	18	18	24	30	35	35	35
Roemenië	91	137	137	182	228	273	273	273
Bulgarije	21	32	32	42	53	63	63	63
Slowakije	24	35	35	47	59	71	71	71
Litouwen	35	53	53	70	88	106	106	106
Letland	17	26	26	35	43	52	52	52
Cyprus	3	5	5	6	7	9	9	9
Malta	1	1	1	1	2	2	2	2
Totaal	567	850	850	1.134	1.417	1.701	1.701	1.701

Tabel B2.5.2 Directe toeslagen per product

Scenario 4	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Granen	0	0	0	0	0	0	0	0
Oliezaden	0	0	0	0	0	0	0	0
Eiwitgewassen	0	0	0	0	0	0	0	0
Zuivel	472	708	708	944	1.180	1.416	1.416	1.416
Rundvlees	0	0	0	0	0	0	0	0
Schape	0	0	0	0	0	0	0	0
Suiker	95	143	143	190	238	285	285	285
Totaal	567	851	851	1.134	1.418	1.701	1.701	1.701

Tabel B2.5.3 Markttuitgaven per land

Scenario 4	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Polen	801	804	825	828	806	787	785	772
Hongarije	319	336	355	373	388	403	420	522
Tsjechië	369	368	381	379	370	361	367	400
Slovenië	48	49	52	53	52	51	52	60
Estland	39	38	38	37	34	32	31	32
Roemenië	397	406	416	425	425	425	427	498
Bulgarije	131	136	141	146	149	152	155	172
Slowakije	105	107	111	113	113	114	115	124
Litouwen	214	202	202	191	177	164	161	145
Letland	43	45	48	50	50	50	52	62
Cyprus	4	4	4	5	5	5	5	5
Malta	1	1	1	1	1	1	1	1
Totaal	2.471	2.497	2.572	2.601	2.570	2.544	2.570	2.791

Tabel B2.5.4 Markttuitgaven per product

Scenario 4	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Granen	83	97	111	127	143	160	179	339
Oliezaden	0	0	0	0	0	0	0	0
Suiker	60	56	56	52	48	44	44	45
Rundvlees	13	12	10	9	7	8	9	14
Schapenvlees	0	0	0	0	0	0	0	0
Zuivel	452	407	408	363	318	273	274	283
Ov. producten	1.863	1.925	1.987	2.050	2.054	2.059	2.064	2.110
Totaal	2.471	2.497	2.572	2.601	2.570	2.544	2.570	2.791

Tabel B2.5.5 Totale uitgaven per land incl. andere producten en plattelandssteun

Scenario 4	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Polen	1.431	1.799	2.112	2.522	2.893	2.999	2.997	2.984
Hongarije	449	544	629	732	830	868	885	987
Tsjechië	475	535	586	650	706	725	732	764
Slovenië	73	88	103	119	133	136	138	146
Estland	79	100	122	147	169	172	171	172
Roemenië	764	993	1.215	1.473	1.713	1.758	1.760	1.830
Bulgarije	268	357	451	551	646	660	663	680
Slowakije	174	217	255	304	348	360	362	371
Litouwen	341	405	475	549	618	622	619	604
Letland	125	178	232	291	346	355	357	366
Cyprus	16	24	31	39	46	48	48	48
Malta	9	14	19	25	31	31	31	31
Totaal	4.206	5.251	6.226	7.401	8.479	8.736	8.763	8.983

Bijlage 3 Gevoeligheid van de uitgaven voor de uitgangspunten

B3.1 Uitkomsten bij wijziging referentieperiode, in miljoen euro

Tabel B3.1.1 Totale EU-landbouwuitgaven in de KLS bij referentieperiode 1989

Scenario 1:								
100%-toeslagen	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Directe toeslagen	9.358	9.684	10.009	10.335	10.335	10.335	10.335	10.335
Marktuittgaven	3.162	3.260	3.359	3.460	3.480	3.504	3.530	3.760
Plattelandssteun	1.168	1.904	2.803	3.666	4.491	4.491	4.491	4.491
Totaal	13.688	14.848	16.171	17.461	18.306	18.330	18.356	18.586
Scenario 2:								
Infasering toeslagen	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Directe toeslagen	1.872	3.808	5.875	8.073	10.140	10.335	10.335	10.335
Marktuittgaven	3.162	3.260	3.359	3.460	3.480	3.504	3.530	3.760
Plattelandssteun	1.168	1.904	2.803	3.666	4.491	4.491	4.491	4.491
Totaal	6.202	8.972	12.037	15.199	18.111	18.330	18.356	18.586
Scenario 3:								
reductie van toesl.	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Directe toeslagen	9.358	9.684	10.009	10.335	9.302	8.372	7.534	4.449
Marktuittgaven	3.162	3.260	3.359	3.460	3.480	3.504	3.530	3.760
Plattelandssteun	1.168	1.904	2.803	3.666	4.491	4.491	4.491	4.491
Totaal	13.688	14.848	16.171	17.461	17.273	16.367	15.555	12.700
Scenario 4: verdere hervorming suiker- en zuivelbeleid								
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Directe toeslagen	772	1.159	1.159	1.546	1.932	2.318	2.318	2.318
Marktuittgaven	3.112	3.161	3.260	3.310	3.280	3.253	3.279	3.501
Plattelandssteun	1.168	1.904	2.803	3.666	4.491	4.491	4.491	4.491
Totaal	5.052	6.224	7.222	8.522	9.703	10.062	10.088	10.310

Tabel B3.1.2 Totale EU-landbouwuitgaven in de KLS bij referentieperiode 1991-1993

Scenario 1:								
100%-toeslagen	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Directe toeslagen	7.381	7.605	7.829	8.053	8.053	8.053	8.053	8.053
Marktuittgaven	2.668	2.740	2.814	2.889	2.909	2.933	2.960	3.188
Plattelandssteun	1.168	1.904	2.803	3.666	4.491	4.491	4.491	4.491
Totaal	11.217	12.249	13.446	14.608	15.453	15.477	15.504	15.732
Scenario 2:								
Infasering toeslagen	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Directe toeslagen	1.476	2.997	4.608	6.308	7.918	8.053	8.053	8.053
Marktuittgaven	2.668	2.740	2.814	2.889	2.909	2.933	2.960	3.188
Plattelandssteun	1.168	1.904	2.803	3.666	4.491	4.491	4.491	4.491
Totaal	5.312	7.641	10.225	12.863	15.318	15.477	15.504	15.732
Scenario 3:								
reductie van toeslagen	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Directe toeslagen	7.381	7.605	7.829	8.053	7.248	6.523	5.871	3.467
Marktuittgaven	2.668	2.740	2.814	2.889	2.909	2.933	2.960	3.188
Plattelandssteun	1.168	1.904	2.803	3.666	4.491	4.491	4.491	4.491
Totaal	11.217	12.249	13.446	14.608	14.648	13.947	13.322	11.146
Scenario 4:								
verdere hervorming suiker- en zuivelbeleid	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Directe toeslagen	549	824	824	1.099	1.373	1.648	1.648	1.648
Marktuittgaven	2.618	2.641	2.715	2.739	2.709	2.682	2.709	2.929
Plattelandssteun	1.168	1.904	2.803	3.666	4.491	4.491	4.491	4.491
Totaal	4.335	5.369	6.342	7.504	8.573	8.821	8.848	9.068

B3.2 Uitkomsten bij wijziging productiegroei, in miljoen euro

Tabel B3.2.1 Totale EU-landbouwwitgaven in de KLS bij 1%-hogere productiegroei

Scenario 1: 100%-toeslagen								
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Directe toeslagen	6.793	7.029	7.265	7.501	7.501	7.501	7.501	7.501
Markttuitgaven	2.898	3.056	3.220	3.405	3.551	3.720	3.896	4.926
Plattelandssteun	1.168	1.904	2.803	3.666	4.491	4.491	4.491	4.491
Totaal	10.859	11.989	13.288	14.572	15.543	15.712	15.888	16.918
Scenario 2: Infasering toeslagen								
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Directe toeslagen	1.359	2.764	4.264	5.859	7.359	7.501	7.501	7.501
Markttuitgaven	2.898	3.056	3.220	3.405	3.551	3.720	3.896	4.926
Plattelandssteun	1.168	1.904	2.803	3.666	4.491	4.491	4.491	4.491
Totaal	5.425	7.724	10.287	12.930	15.401	15.712	15.888	16.918
Scenario 3: reductie van toeslagen								
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Directe toeslagen	6.793	7.029	7.265	7.501	6.751	6.075	5.468	3.229
Markttuitgaven	2.898	3.056	3.220	3.405	3.551	3.720	3.896	4.926
Plattelandssteun	1.168	1.904	2.803	3.666	4.491	4.491	4.491	4.491
Totaal	10.859	11.989	13.288	14.572	14.793	14.286	13.855	12.646
Scenario 4: verdere hervorming suiker- en zuivelbeleid								
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Directe toeslagen	567	850	850	1.134	1.417	1.701	1.701	1.701
Markttuitgaven	2.827	2.906	3.060	3.150	3.189	3.235	3.377	4.212
Plattelandssteun	1.168	1.904	2.803	3.666	4.491	4.491	4.491	4.491
Totaal	4.562	5.660	6.713	7.950	9.097	9.427	9.569	10.404

B3.3 Uitkomsten bij wijziging wereldmarktprijzen, in miljoen euro

Tabel B3.3.1 EU-landbouwwitgaven in de KLS per scenario bij lagere wereldmarktprijzen (-25%)

Scenario 1: 100%-toeslagen								
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Directe toeslagen	6.793	7.029	7.265	7.501	7.501	7.501	7.501	7.501
Markttuitgaven	2.764	2.851	2.941	3.033	3.066	3.109	3.157	3.558
Plattelandssteun	1.168	1.904	2.803	3.666	4.491	4.491	4.491	4.491
Totaal	10.725	11.784	13.009	14.200	15.058	15.101	15.149	15.550
Scenario 2: Infasering toeslagen								
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Directe toeslagen	1.359	2.764	4.264	5.859	7.359	7.501	7.501	7.501
Markttuitgaven	2.764	2.851	2.941	3.033	3.066	3.109	3.157	3.558
Plattelandssteun	1.168	1.904	2.803	3.666	4.491	4.491	4.491	4.491
Totaal	5.291	7.519	10.008	12.558	14.916	15.101	15.149	15.550
Scenario 3: reductie van toeslagen								
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Directe toeslagen	6.793	7.029	7.265	7.501	6.751	6.075	5.468	5.195
Markttuitgaven	2.764	2.851	2.941	3.033	3.066	3.109	3.157	3.558
Plattelandssteun	1.168	1.904	2.803	3.666	4.491	4.491	4.491	4.491
Totaal	10.725	11.784	13.009	14.200	14.308	13.675	13.116	13.244
Scenario 4: verdere hervorming suiker- en zuivelbeleid								
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Directe toeslagen	567	850	850	1.134	1.417	1.701	1.701	1.701
Markttuitgaven	2.715	2.752	2.841	2.883	2.866	2.859	2.906	3.298
Plattelandssteun	1.168	1.904	2.803	3.666	4.491	4.491	4.491	4.491
Totaal	4.450	5.506	6.494	7.683	8.774	9.051	9.098	9.490

Tabel B3.3.2 Totale EU-landbouwwuitgaven in de KLS per scenario bij hogere wereldmarktprijzen (+25%)

Scenario 1: 100%-toeslagen								
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Directe toeslagen	6.793	7.029	7.265	7.501	7.501	7.501	7.501	7.501
Markttuitgaven	2.306	2.373	2.441	2.509	2.518	2.528	2.539	2.638
Plattelandssteun	1.168	1.904	2.803	3.666	4.491	4.491	4.491	4.491
Totaal	10.267	11.306	12.509	13.676	14.510	14.520	14.531	14.630
Scenario 2: infasering toeslagen								
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Directe toeslagen	1.359	2.764	4.264	5.859	7.359	7.501	7.501	7.501
Markttuitgaven	2.306	2.373	2.441	2.509	2.518	2.528	2.539	2.638
Plattelandssteun	1.168	1.904	2.803	3.666	4.491	4.491	4.491	4.491
Totaal	4.833	7.041	9.508	12.034	14.368	14.520	14.531	14.630
Scenario 3: reductie van toeslagen								
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Directe toeslagen	6.793	7.029	7.265	7.501	6.751	6.075	5.468	3.229
Markttuitgaven	2.306	2.373	2.441	2.509	2.518	2.528	2.539	2.638
Plattelandssteun	1.168	1.904	2.803	3.666	4.491	4.491	4.491	4.491
Totaal	10.267	11.306	12.509	13.676	13.760	13.094	12.498	10.358
Scenario 4: verdere hervorming suiker- en zuivelbeleid								
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Directe toeslagen	567	850	850	1.134	1.417	1.701	1.701	1.701
Markttuitgaven	2.257	2.273	2.341	2.359	2.318	2.278	2.288	2.378
Plattelandssteun	1.168	1.904	2.803	3.666	4.491	4.491	4.491	4.491
Totaal	3.992	5.027	5.994	7.159	8.226	8.470	8.480	8.570

Bijlage 4 EU-landbouwwuitgaven in de EU-15

B4.1 EU-landbouwwuitgaven in de EU-15, basislijn (Besluiten van Berlijn over Agenda 2000) en verschil t.o.v. de basislijn in de vier onderscheiden scenario's, in miljoen euro

Tabel B4.1.1 Totaaloverzicht

EU-15 Basislijn	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Totaal	42.760	41.930	41.600	41.660	41.660	41.660	41.660	41.660
waarvan:								
Directe toeslagen	24.813	25.833	27.016	28.192	28.192	28.192	28.192	28.192
Marktuittgaven	13.597	11.737	10.214	9.098	9.098	9.098	9.098	9.098
Plattelandssteun	4.350	4.360	4.370	4.370	4.370	4.370	4.370	4.370
Vershil t.o.v. de basislijn								
Scenario 3	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Directe toeslagen	0	0	0	0	-2.819	-5.356	-7.640	-16.056
Overige steun	0	0	0	0	0	0	0	0
Totaal	0	0	0	0	-2.819	-5.356	-7.640	-16.056
Scenario 4	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Directe toeslagen	2.274	2.383	1.365	1.490	2.627	3.764	3.764	3.764
Overige steun	-180	-359	-359	-539	-718	-897	-897	-897
Totaal	2.094	2.024	1.005	952	1.909	2.866	2.866	2.866

Tabel B4.1.2 EU-landbouwwitgaven EU-15 in de basislijn, per lidstaat

Basislijn Totaal	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
België	1.017	996	987	989	989	989	989	989
Denemarken	1.264	1.237	1.227	1.229	1.229	1.229	1.229	1.229
Duitsland	6.330	6.209	6.161	6.169	6.169	6.169	6.169	6.169
Griekenland	2.761	2.704	2.681	2.685	2.685	2.685	2.685	2.685
Spanje	4.980	4.882	4.843	4.850	4.850	4.850	4.850	4.850
Frankrijk	9.744	9.550	9.472	9.486	9.486	9.486	9.486	9.486
Ierland	2.059	2.022	2.007	2.010	2.010	2.010	2.010	2.010
Italië	4.966	4.872	4.834	4.841	4.841	4.841	4.841	4.841
Luxemburg	36	35	35	35	35	35	35	35
Nederland	1.571	1.538	1.525	1.527	1.527	1.527	1.527	1.527
Oostenrijk	1.372	1.353	1.345	1.347	1.347	1.347	1.347	1.347
Portugal	833	819	814	815	815	815	815	815
Finland	875	863	859	860	860	860	860	860
Zweden	846	831	826	827	827	827	827	827
Ver. Koninkrijk	4.107	4.021	3.986	3.992	3.992	3.992	3.992	3.992
Totaal	42.761	41.931	41601	41661	41.661	41.661	41.661	41.661
Waarvan: Basislijn Plattelandssteun								
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
België	50	50	50	50	50	50	50	50
Denemarken	46	46	46	46	46	46	46	46
Duitsland	702	703	705	705	705	705	705	705
Griekenland	131	132	132	132	132	132	132	132
Spanje	460	461	462	462	462	462	462	462
Frankrijk	762	764	765	765	765	765	765	765
Ierland	316	317	317	317	317	317	317	317
Italië	597	598	599	599	599	599	599	599
Luxemburg	12	12	12	12	12	12	12	12
Nederland	55	55	55	55	55	55	55	55
Oostenrijk	424	425	426	426	426	426	426	426
Portugal	201	201	201	201	201	201	201	201
Finland	291	291	292	292	292	292	292	292
Zweden	149	150	150	150	150	150	150	150
Ver. Koninkrijk	154	155	155	155	155	155	155	155
Totaal	4.350	4.360	4.370	4.370	4.370	4.370	4.370	4.370

B4.2 Uitkomsten Scenario 3 (reductie van toeslagen) EU-15: verschil t.o.v. de basislijn, in miljoen euro

Tabel B4.2.1 Per product in EU-15

Scenario 3								
Directe toeslagen	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Granen	0	0	0	0	-1.324	-2.516	-3.588	-7.541
Oliezaden	0	0	0	0	-150	-285	-407	-856
Eiwitgewassen	0	0	0	0	-32	-61	-88	-184
Zuivel	0	0	0	0	-305	-580	-827	-1.737
Rundvlees	0	0	0	0	-832	-1.582	-2.256	-4.741
Schapen	0	0	0	0	-175	-333	-474	-997
Totaal	0	0	0	0	-2.819	-5.356	-7.640	-16.056

Scenario 3								
Marktuittgaven	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Granen	0	0	0	0	0	0	0	0
Oliezaden	0	0	0	0	0	0	0	0
Suiker	0	0	0	0	0	0	0	0
Rundvlees	0	0	0	0	0	0	0	0
Schapenvlees	0	0	0	0	0	0	0	0
Zuivel	0	0	0	0	0	0	0	0
Totaal	0	0	0	0	0	0	0	0

Scenario 3								
Totaal	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Granen	0	0	0	0	-1.324	-2.516	-3.588	-7.541
Oliezaden	0	0	0	0	-150	-285	-407	-856
Eiwitgewassen	0	0	0	0	-32	-61	-88	-184
Zuivel	0	0	0	0	-305	-580	-827	-1.737
Rundvlees	0	0	0	0	-832	-1.582	-2.256	-4.741
Schapen	0	0	0	0	-175	-333	-474	-997
Suiker	0	0	0	0	0	0	0	0
Totaal	0	0	0	0	-2.819	-5.356	-7.640	-16.056

Tabel B4.2.2 Per lidstaat, in miljoen euro t.o.v. basislijn

Scenario 3								
Totale uitgaven	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
België	0	0	0	0	-50	-95	-136	-286
Denemarken	0	0	0	0	-98	-187	-267	-561
Duitsland	0	0	0	0	-543	-1.032	-1.472	-3.094
Griekenland	0	0	0	0	-58	-111	-158	-332
Spanje	0	0	0	0	-299	-569	-811	-1.704
Frankrijk	0	0	0	0	-714	-1.356	-1.934	-4.064
Ierland	0	0	0	0	-100	-190	-270	-568
Italië	0	0	0	0	-303	-575	-820	-1724
Luxemburg	0	0	0	0	-3	-5	-7	-16
Nederland	0	0	0	0	-85	-161	-229	-481
Oostenrijk	0	0	0	0	-60	-114	-163	-343
Portugal	0	0	0	0	-31	-60	-85	-178
Finland	0	0	0	0	-39	-74	-106	-223
Zweden	0	0	0	0	-64	-122	-174	-366
Ver. Koninkrijk	0	0	0	0	-371	-706	-1.006	-2.115
Totaal	0	0	0	0	-2.819	-5.357	-7.640	-16.056

Tabel B4.2.3 Per lidstaat, in % t.o.v. basislijn totaal

Scenario 3								
Totale uitgaven	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
België	0%	0%	0%	0%	-5%	-10%	-14%	-29%
Denemarken	0%	0%	0%	0%	-8%	-15%	-22%	-46%
Duitsland	0%	0%	0%	0%	-9%	-17%	-24%	-50%
Griekenland	0%	0%	0%	0%	-2%	-4%	-6%	-12%
Spanje	0%	0%	0%	0%	-6%	-12%	-17%	-35%
Frankrijk	0%	0%	0%	0%	-8%	-14%	-20%	-43%
Ierland	0%	0%	0%	0%	-5%	-9%	-13%	-28%
Italië	0%	0%	0%	0%	-6%	-12%	-17%	-36%
Luxemburg	0%	0%	0%	0%	-9%	-14%	-20%	-46%
Nederland	0%	0%	0%	0%	-6%	-11%	-15%	-31%
Oostenrijk	0%	0%	0%	0%	-4%	-8%	-12%	-25%
Portugal	0%	0%	0%	0%	-4%	-7%	-10%	-22%
Finland	0%	0%	0%	0%	-5%	-9%	-12%	-26%
Zweden	0%	0%	0%	0%	-8%	-15%	-21%	-44%
Ver. Koninkrijk	0%	0%	0%	0%	-9%	-18%	-25%	-53%
Totaal	0%	0%	0%	0%	-7%	-13%	-18%	-39%

B4.3 Uitkomsten Scenario 4 (hervorming suiker- en zuivelbeleid) EU-15 verschil t.o.v. de basislijn, in miljoen euro

Tabel B4.3.1 Per product in EU-15

Scenario 4								
Directe toeslagen	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Granen	0	0	0	0	0	0	0	0
Oliezaden	0	0	0	0	0	0	0	0
Eiwitgewassen	0	0	0	0	0	0	0	0
Zuivel	2.039	2.031	1.012	1.020	2.038	3.058	3.058	3.058
Rundvlees	0	0	0	0	0	0	0	0
Schapen	0	0	0	0	0	0	0	0
Suiker	235	353	353	470	588	705	705	705
Totaal	2.273	2.383	1.364	1.490	2.626	3.763	3.763	3.763
Scenario 4								
Marktuittgaven								
Granen	0	0	0	0	0	0	0	0
Oliezaden	0	0	0	0	0	0	0	0
Suiker	-46	-92	-92	-137	-183	-229	-229	-229
Rundvlees	0	0	0	0	0	0	0	0
Schapenvlees	0	0	0	0	0	0	0	0
Zuivel	-134	-267	-267	-401	-535	-668	-668	-668
Totaal	-180	-359	-359	-539	-718	-897	-897	-897
Scenario 4								
Totaal								
Granen	0	0	0	0	0	0	0	0
Oliezaden	0	0	0	0	0	0	0	0
Eiwitgewassen	0	0	0	0	0	0	0	0
Zuivel	1.905	1.764	745	620	1.504	2.391	2.391	2.391
Rundvlees	0	0	0	0	0	0	0	0
Schapen	0	0	0	0	0	0	0	0
Suiker	189	261	261	333	405	476	476	476
Totaal	2.094	2.025	1.007	953	1.909	2.867	2.867	2.867

Tabel B4.3.2 Per lidstaat in EU-15, in miljoen euro t.o.v. de basislijn

Scenario 4								
Totale uitgaven	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
België	60	60	32	32	59	87	87	87
Denemarken	79	75	36	33	69	106	106	106
Duitsland	500	482	238	225	453	682	682	682
Griekenland	14	14	9	9	15	21	21	21
Spanje	104	103	55	55	102	149	149	149
Frankrijk	442	432	223	216	417	618	618	618
Ierland	88	83	37	31	72	113	113	113
Italië	181	178	93	91	173	256	256	256
Luxemburg	5	4	2	1	3	5	5	5
Nederland	190	179	83	75	162	249	249	249
Oostenrijk	47	46	24	23	45	66	66	66
Portugal	30	28	12	11	25	39	39	39
Finland	42	40	18	17	36	55	55	55
Zweden	58	56	27	25	52	78	78	78
Ver. Koninkrijk	254	243	117	108	225	342	342	342
Totaal	2.094	2.025	1.007	953	1.909	2.867	2.867	2.867

Tabel B4.3.3 Per lidstaat in EU-15, in % t.o.v. de basislijn

Scenario 4								
Totale uitgaven	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
België	6%	6%	3%	3%	6%	9%	9%	9%
Denemarken	6%	6%	3%	3%	6%	9%	9%	9%
Duitsland	8%	8%	4%	4%	7%	11%	11%	11%
Griekenland	1%	1%	0%	0%	1%	1%	1%	1%
Spanje	2%	2%	1%	1%	2%	3%	3%	3%
Frankrijk	5%	5%	2%	2%	4%	7%	7%	7%
Ierland	4%	4%	2%	2%	4%	6%	6%	6%
Italië	4%	4%	2%	2%	4%	5%	5%	5%
Luxemburg	14%	11%	6%	3%	9%	14%	14%	14%
Nederland	12%	12%	5%	5%	11%	16%	16%	16%
Oostenrijk	3%	3%	2%	2%	3%	5%	5%	5%
Portugal	4%	3%	1%	1%	3%	5%	5%	5%
Finland	5%	5%	2%	2%	4%	6%	6%	6%
Zweden	7%	7%	3%	3%	6%	9%	9%	9%
Ver. Koninkrijk	6%	6%	3%	3%	6%	9%	9%	9%
Totaal	5%	5%	2%	2%	5%	7%	7%	7%